

DEMOKRATI UNDER PRESS?

Demokratiets norske utfordringer og hva vi kan gjøre med dem

11/2018

Abstrakt

Dette notatet studerer norsk demokrati langs tre dimensjoner: valgdeltakelse, tillit til det politiske systemet og kanaler for medvirkning. Det er ingen krise i norsk demokrati, men likevel tydelige sosiale forskjeller i hvem som deltar og opplever at de har innflytelse på politikk.

"(...)it has been said that democracy is the worst form of Government except for all those other forms"

Winston Churchill, 1947

Sammendrag

Dette notatet er skrevet i forbindelse med at Yascha Mounk besøker Norge og holder forelesning i universitetets aula, invitert av Universitetet i Oslo og Tankesmien Agenda. Mounk er en av flere internasjonale forskere og eksperter som uttrykker uro for demokratiets framtid. I boken «People vs Democracy» beskriver han en utvikling der liberale demokratier, forstått som valgte ledere kontrollert av balanserende regler og institusjoner, slår sprekker (Mounk, 2018). På den ene siden oppstår illiberale demokratier – valgte regjeringer som svekker og undergraver rettigheter og institusjoner laget for å balansere makt og beskytte mindretallet. På den andre siden beskriver Mounk en udemokratisk liberalisme, kjennetegnet ved teknokratiske og rettighetsbaserte institusjoner som oppleves fjernt fra folk og med for liten plass til innflytelse og politikk.

I dette notatet sjekker vi pulsen på norsk demokrati langs tre dimensjoner:

- For det første, hvordan er valgdeltakelsen i Norge? Hvordan har den utviklet seg over tid og hva kjennetegner de som deltar og de som ikke gjør det?
- For det andre, hvilken tillit har vi til det politiske systemet? Stoler de fleste på at politiske institusjoner jobber for deres beste? Hvem har høyest og lavest tillit blant oss?
- For det tredje ser vi på noen andre kanaler for medvirkning enn valgkanalen. Hvilken betydning har organisasjoners påvirkningsarbeid og andre flater, for eksempel teknologiske plattformer og sosiale medier, for deltakelse og innflytelse?

Vi slår fast at det ikke er noen krise i norsk demokrati. Valgdeltakelsen er høy og terskelen for å delta er lav. Tilliten til politiske institusjoner er også høyere enn i mange andre land. Likevel er det utviklingstrekk som gir grunn til uro. For det første er valgdeltakelsen synkende, særlig i lokalvalg. Vi ser også tydelige geografiske og sosiale forskjeller både i formell valgdeltakelse og i folks tillit til at de politiske institusjonene og prosessene lytter til dem.

Som svar på utfordringene foreslår vi følgende grep:

1. Nye inkluderende demokratiske systemer som «borgerråd» bør prøves ut lokalt. Skal de fungere, må denne typen organer ha reell beslutningsmyndighet.
2. Det er på tide med en ny maktutredning, blant annet i lys av en betydelig sterkere teknologidimensjon i det politiske landskapet
3. Vi trenger mer åpenhet om kontakt mellom interesseorganisasjoner, stortingsrepresentanter og regjering i form av et obligatorisk lobbyregister
4. Lokaldemokratiet trenger romsligere kommuneøkonomi og mer tillitsbasert velferdsforvaltning.
5. Økonomiske forskjeller er en utfordring også for demokratiet, og må reduseres gjennom velferd, skatt og et trygt og organisert arbeidsliv.

Innhold

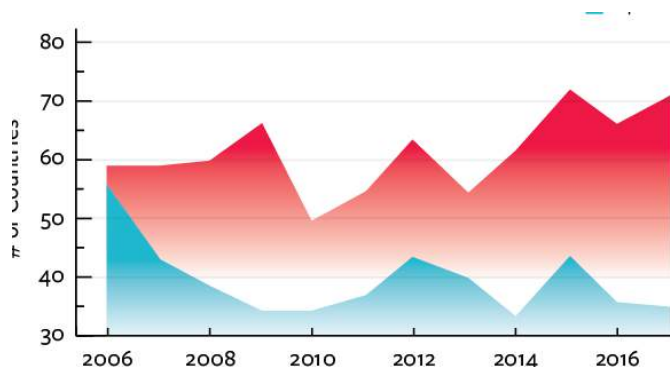

1	Innledning.....	6
2	Valgdeltakelse i Norge	10
3	Tillit, interesse, innflytelse og selvtillit i det politiske systemet	19
4	Kanaler for medvirkning.....	28
4.1	Den korporative kanal	29
4.2	Sosiale medier	31
5	Konklusjoner og anbefalinger	34
6	Vedlegg: Statistikkbruken i notatet samt figurforklaring	37
7	Siterte verk og sluttnoter	44

1 Innledning

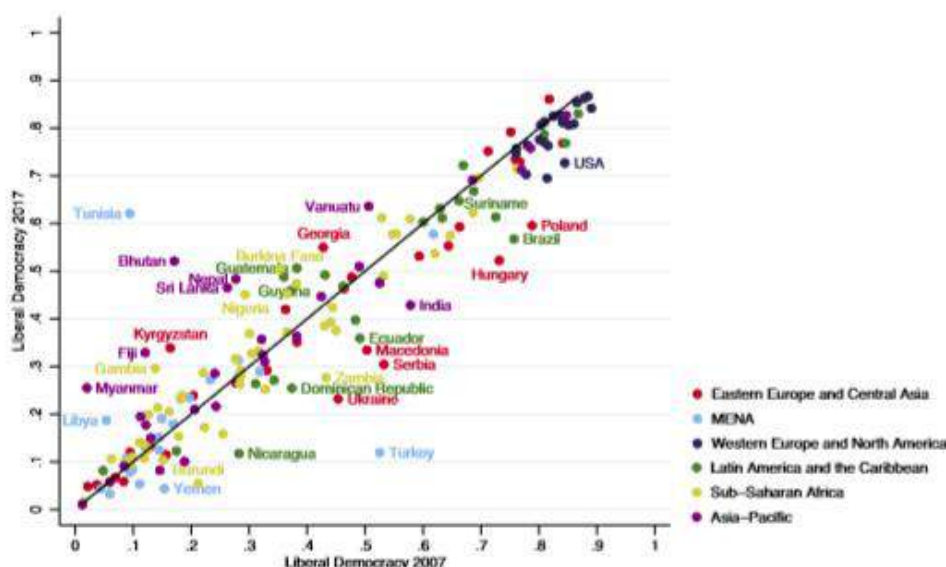
Demokratiet er under press i mange land. Freedom House viser i sin nyeste rapport at demokratiet nådde sin topp globalt i 2006, og siden har vi hatt tolv år på råd med nedgang. I 2017 opplevde 71 land en demokratisk tilbakegang, mens 35 opplevde en demokratisk framgang (Freedom House, 2018).

Figur 1 Utvikling i demokrati 2006-2017: Turkis er forbedring, rødt er forverring. (Kilde: Freedom House 2018)

Selv om endringen ikke nødvendigvis er dramatisk er det mange som blir påvirket negativt. I følge organisasjonen Varieties of Dem er det 2,5 milliarder mennesker bor i land som opplever en demokratisk forverring siste ti årene (V-Dem Institute, 2018). I figuren under ser vi endringer fra 2007 til i fjor ifølge deres indeks¹. Land som ligger under den rette streken har opplevd enn demokratisk forverring, og jo lengre unna streken jo større er forskjellen

Figur 2 Demokratisk endring 2007-2017. (Kilde: V-Dem 2018)

Vi ser at på alle kontinenter finnes det både land som har opplevd en forverring og en forbedring. Samtidig ser vi også en paradoksal utvikling: Regjeringer kommer til makten gjennom demokratiske valg, for deretter å bruke sin posisjon til gradvis å undergrave de

samme politiske og sivile rettigheter som brakte dem til makten. De gjør det også med støtte fra mange. «Demokratiet forvitrer fra innsiden», skrev professor ved Universitetet i Bergen Lise Rakner i 2017 (Rakner, 2017). I boka «How Democracies Die» beskriver forfatterne Steven Levitsky og Daniel Ziblatt hvordan det ikke lenger er voldelige sammenstøt eller kupp som truer demokratiet. I stedet er vi vitne til en gradvis utglidning av to grunnsteiner som er gjensidig respekt for meningsmotstandere og «selvbeherskelse» ved at ledere lar seg kontrollere og begrense av institusjoner (Ziblatt & Levitsky, 2018). Dette skjer også i Europa. I Ungarn har Viktor Orbáns på mange ulike måter endret maktfordelingen i egen favør og innskrenket minoriteters frihet i landet noe bryter med EUs grunnleggende verdier, ifølge EU selv (Europaparlamentet, 2018). Orbán selv har et uttalt ønske om en illiberal stat. Også i Polen har «Lov- og rettferdspartiet» (PiS) tatt styringen. De har redusert pensjonsalderen for dommere med fem år, noe som førte til at én tredjedel måtte gå av med umiddelbar virkning. I USA utfordrer president Donald Trump jevnlig både egne etater og rettsinstanser, i tillegg til å svekke tilliten til mediene og demokratiske prosesser.

Harvard-forskeren Yascha Mounk og kollega Robert Foa kaller den nye trenden for «demokratisk erodering» (Foa & Mounk, 2016). Mounk påpeker i sin bok «The people vs democracy» at to hovedpilarer i demokratiske samfunn – flertallsavgjørelser og individuelle rettigheter – i stadig større grad er i konflikt med hverandre (Mounk, 2018). I en tid med stadig mer mangfoldige samfunn, med sosiale medier som gjør at enhver kan være sin egen redaktør og med en stagnerende levestandard i mange land øker populistene sin innflytelse. Disse snakker gjerne nedsettende om minoritetsgrupper, og hevder at de representerer «folkeviljen». Dersom denne viljen skal gjennom må demokratiske institusjoner i større grad kontrolleres av flertallsvalgte ledere og i mindre grad begrenses av rettigheter og hensyn til minoriteter, mener mange representanter for denne populismen.

Få eller ingen ville spådd denne utviklingen omkring årtusenskiftet. I etterkant av den kalde krigen var det mange som trodde at det liberale demokratiet var endestasjonen på en nærmest evolusjonær prosess. Francis Fukuyama satte ord på en slik oppfatning da han i 1992 publiserte Francis Fukuyama boken «The End of History and the Last Man» (Fukuyama, 1992). Det liberale demokratiet var ifølge Fukuyama resultat av en lengre ideologisk kamp og utgjorde styresetts «endelige form» for menneskeheten. Men Fukuyama selv har innrømmet i sin siste bok at hans hypotese ikke var korrekt og at blant annet identitetspolitikken kan underminere demokratiet (Fukuyama, 2018).

Utviklingen uroer mange. «Et globalt tilbakeslag for menneskerettighetene» skrev Amnesty International i sin årsrapport 2016/2017 (Amnesty International, 2017). Reportere uten grenser (RSF) innledet sin "2017 World Press Freedom Index" slik:

«2017-Indeksen over verdens pressefrihet samlet av Reportere uten grenser (RSF) gjenspeiler en verden der angrep på media har blitt vanlig og sterke menn er på fremmarsj. Vi har nådd en tid preget av post-sannhet, propaganda og undertrykkelse av frihet - særlig i demokratier.» (Reporters Without Borders, vår oversettelse, 2018, s. 1)

Signalene var også nedslående i "State of the Civil Society Report 2017" fra det internasjonale sivilsamfunnsnettverket CIVICUS, der generalsekretær Dhananjayan Sriskandarajah innledet sitt forord til rapporten slik:

"Det siste året har vært dypt utilfredsstillende for de fleste av oss i det progressive sivilsamfunnet. Omtrent over hele verden er alt vi står for truet - fra sivile friheter til klimahandling, fra minoritetsrettigheter til internasjonalisme. Økende populisme og ekstremisme bidrar til svekket offentlig tillit til sivilsamfunnet og utgjør et bekvemt dekke for angrep på sivilsamfunnets handlingsrom. Det kanskje mest bekymringsfulle er at vi i for mange land taper det offentlige ordskiftet." (CIVICUS, 2017)

Men hva med Norge? «Demokratiet er ikke lenger en selvfølge» skrev Dagbladet-kommentator John Olav Egeland i desember 2015. Dette var midt under den såkalte flyktningkrisen, der over 31 000 mennesker søkte asyl i Norge. Egeland skrev videre:

«Det store spørsmålet er om det liberale demokratiet klarer å håndtere så mange og så dype kriser som vi nå står overfor. Den gamle forventningen om en indre sammenheng mellom demokrati, økonomisk vekst og rettferdig fordeling, er svekket i mange land. Partienes sosiale forankring henger i en tynn tråd, og de nye politiske elitene er operatører, ikke innovatører. Det gir politikerforakt og synkende valgdeltakelse» (Egeland, 2015)

Konteksten er ikke den samme i dag som i 2015. Det har kommet langt færre asylsøkere til Norge i årene etter 2015, og oljeprisen er høy, med bedre utsikter for norsk økonomi. Mange mener at den norske virkeligheten nærmest er et unntak i verden. Vår situasjon er langt fra de utfordrende utviklingstrekkene nevnt overfor, og på et helt annet nivå enn det Mounk og andre påpeker. I de aller fleste internasjonale rangeringene som omhandler det politiske systemet Norge svært høyt opp. I Freedom House sin kåring for 2018 får Norge toppkarakter på alle rangeringer. På mediefrihetsrangeringen til Reportens Without Borders topper Norge foran Sverige og Finland.

Det betyr ikke at det ikke finnes utfordringer. I august publiserte Norsk Hovedorganisasjon (NHO) sin perspektivmelding der mye av oppmerksomheten ble rettet mot en undersøkelse som viste at det er stadig mindre viktig for unge nordmenn å bo i et demokrati, enn for eldre (NHO, 2018). Tallene baserte seg på en internasjonal rapport fra World Value Survey (WVS) der andelen som svarer at det er essensielt å bo i et demokrati er fallende jo yngre man er². I denne er ikke Norge med, men NHO hadde gjort sin egen tilsvarende undersøkelse som tilsvarte den fra WVS.

NHO har møtt mye kritikk for sine data og metoden bak, blant annet på tre fronter. For det første er det ikke nødvendigvis slik at man må svare ti av ti for å synes det er helt essensielt med demokrati. Dette kan variere fra person til person, men mange vil nok også mene at i hvert fall at å svare «åtte» og «ni» i hvert fall ikke betyr at man mener det ikke er essensielt å bo i et demokrati. (Hindenes, 2018) For det andre er det nyttig å stoppe opp ved begrepet «å bo i». I en stadig mer globalisert verden er det ikke utenkelig at flere også kan tenke seg å studere eller bo i mer autoritære regimer – i hvert fall i en avgrenset periode. NHO-sjef Kristin Skogen Lund oppfordret selv flere til å studere kinesisk i etterkant av normaliseringen mellom Norge og Kina i 2016 (Lindvoll, 2017). Det samme kan sies om arabisk, som tilbys ved stadig flere studiesteder i Norge, men mulighet for utveksling. Det at man kunne tenke seg å bo i et autoritært land, men for eksempel ha statsborgerskap og tilhørende trygghet i et demokratisk land, er ikke ensbetydende med at man synes demokrati er uviktig. For det tredje viser ikke denne målingen en utvikling over tid. Det er mulig at de som i dag er over 60 hadde et annet syn på demokrati da de selv var unge.

Å skulle si noe overordnet om demokrati er utfordrende. Samtidig er det mulig å si noe om en tendens i det norske demokratiet. Vi bør derfor her, som i de fleste analyser av slike store spørsmål, heller være opptatt av de lange trendene.

I dette notatet spør vi: Hvor går det norske demokratiet? Hvem deltar og har tillit og hvorfor? Bør vi være urolige og i så fall for hva? Alle store spørsmål krever en operasjonalisering som forenkler. Vi har valgt å studere tre viktige trekk ved demokratiet vårt, som også utgjør notatets tre kapitler:

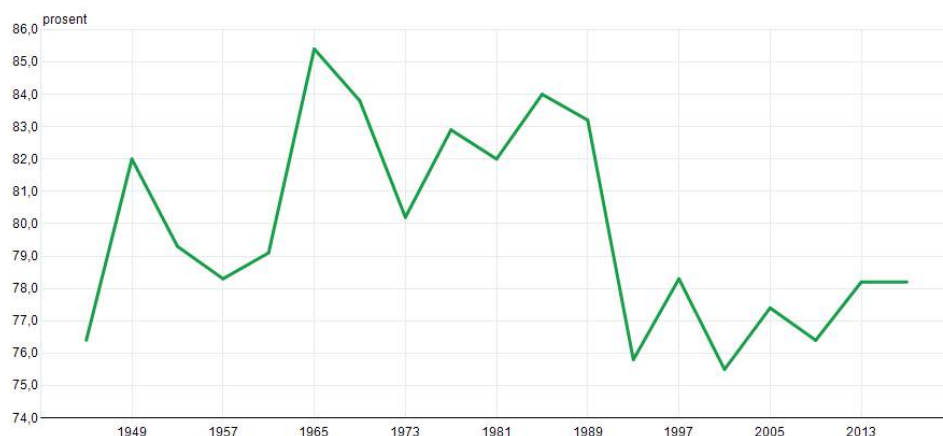
- For det første, hvordan er valgdeltakelsen i Norge? Hvordan har den utviklet seg over tid og hva kjennetegner de som deltar og de som ikke gjør det?
- For det andre, hvilken tillit har vi til det politiske systemet? Stoler de fleste på at politiske institusjoner jobber for deres beste? Hvem har høyest og lavest tillit blant oss, og hvem føler at de kan bidra?
- For det tredje ser vi på noen andre kanaler for medvirkning enn valgkanalen. Hvilken betydning har organisasjoners påvirkningsarbeid og andre flater, for eksempel teknologiske plattformer og sosiale medier, for deltakelse og innflytelse?

2 Valgdeltakelse i Norge

Å avgi stemme ved valg er i kjernen av den demokratiske deltakelsen. Etter at den allmenne stemmeretten ble innført i 1913, er det, med noen veldig få unntak, kun alder som legger begrensninger så lenge du er norsk statsborger. Etter andre verdenskrig ble aldersgrensen nedjustert fra 23 til 21 år, før den i 1967 ble ytterligere nedjustert til 20. Fra 1978 ble myndighetsalderen nedjustert til 18, slik at også de eldste tenåringene kunne stemme ved valg. I figur 3 under ser vi utviklingen i valgdeltakelsen blant de stemmeberettigede.

Toppåret var stortingsvalget i 1965, der over 85 prosent stemte, og siden har trenden vært noe nedadgående, med et bunnår i 2001, da 75,5 prosent av de stemmeberettigede stemte ved valget. Siden har det vært en liten økning, og ved stortingsvalgene både i 2013 og 2017 var deltakelsen på 78,2 %. Valgdeltakelsen i Norge er lavest i Skandinavia og nest lavest i Norden. Ved det svenske valget i september 2018 stemte 84,4 prosent av de stemmeberettigede, et nivå Norge ikke har sett siden 60-tallet.

Figur 3: Valgdeltakelse blant stemmeberettigede 1945-2017. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

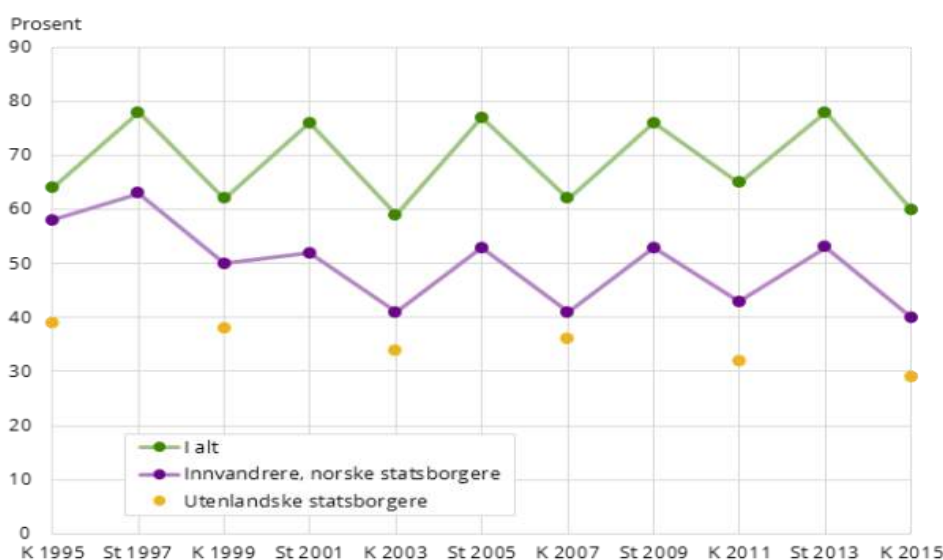
I kommune- og fylkestingsvalg ligger deltakelsen noe lavere enn stortingsvalg. Der nådde vi et høydepunkt i 1963, med 81 % deltakelse, mens siden har det gått ganske jevnt nedover. Den laveste deltakelsen var i 2003, da kun 59 % av de stemmeberettigede stemte. I 2011 nådde deltakelsen 64,5 % som var det høyeste siden 1991. Men ved siste valg i 2015, stemte kun 6 av 10 stemmeberettigede. Det kan være mange grunner til dette.

Den første og kanskje viktigste grunnen er at det lokale valget avgjør mindre ting, og oppfattes som mindre viktig, både av media og velgere, det som på engelsk kalles «second order election» (Galpin & Trenz, 2018). Dersom lokalpolitikere opplever at beslutninger sentraliseres og det lokale handlingsrommet blir mindre. For eksempel var en av hovedanbefaling fra Sevland-utvalget at kommunene må få større frihet i skattepolitikken (Norsk Offentlig Utredning nummer 6, 2007). Eiendomsskatten er i dag den eneste skatten som kommunen fritt kan sette, andre skatter og dermed inntekter er sentralt bestemt. På utgiftssiden har kommunene eierskap til svært sentrale velferdstjenester som barnehager, skole og eldreomsorg, men nasjonale regler, øremerkede midler og endrede

rammebetingelser kan begrense det lokale handlingsrommet. Professor ved Institutt for Offentlig Styringsformer ved BI, Kåre Hagen uttrykte det slik i 2008 : «I økende grad oppfatter befolkningen kommunen som en tjenesteleverandør heller enn som arena for demokratisk innflytelse over egne livsbetingelser»³. Dette kan naturligvis påvirke valgdeltakelsen. På den annen side har økt skatteandel til kommunene noen uheldige fordelingseffekter som ytterligere kan forsterke forskjeller mellom rike og fattigere kommuner.

En annen årsak til lavere deltakelse i kommune- og fylkestingsvalg er at det er flere stemmeberettigede ved disse enn ved stortingsvalg. Kravet om norsk statsborgerskap gjelder ikke for kommunevalg, det holder at man har bodd sammenhengende i Norge siste tre årene, eller kun i tre måneder hvis man er nordisk statsborger. Som vist i figur 4 under har personer med innvandrerbakgrunn lavere oppslutning, og personer som ikke er norske statsborgere, men kan stemme ved lokalvalg har enda lavere oppslutning.

Figur 4: Valgdeltakelse blant alle stemmeberettigede og personer med innvandrerbakgrunn. K= Kommunevalg, St.= Stortingsvalg. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

Kvinner har tatt igjen menn. Statistisk sentralbyrå har tall helt tilbake til 1969. Fordelingen etter kjønn viser at valgdeltakelsen er tre prosentpoeng høyere blant kvinner enn menn ved valget i 2017, 76,7% av stemmeberettigede menn og 79,7 % av stemmeberettigede kvinner stemte. Utviklingen i oppslutning viser at før 1985 var andelen som stemte høyere blant menn enn kvinner. I 1985, som er den nest høyeste valgoppslutningen noen gang, var det helt likt, og siden har en høyere andel kvinner enn menn stemt, der forskjellen var høyest i 1997, med fire prosentpoeng.

Figur 5: Valgdeltakelse brutt ned på kjønn. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

De yngste stemmer mindre enn før. Stortingsvalget i 1981 var det første valget hvor 18-åringene kunne stemme. Tabellen under er hentet fra SSB. Vi ser at 18-19 åringeres deltakelse sank mot årtusenskiftet og har hentet seg litt opp igjen, men fortsatt er lavere enn for de eldre velgerne. Førstegangsvælgerne er mer ivrige på å stemme enn unge i begynnelsen av tjueårene.

Tabell 1 Valgdeltakelse 1981-2017 i utvalgte aldersgrupper. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

	1981	1985	1989	1993	1997	2001	2005	2009	2013	2017
18-19 år	77,0	75,0	78,0	71,0	60,0	60,0	66,0	62,2	70,4	72,7
20-24 år	72,0	69,0	77,0	64,0	63,0	56,0	64,0	53,0	63,0	64,3
25-44 år	84,0	84,0	84,0	76,0	80,0	75,0	79,0	75,6	75,6	74,3
45-66 år	88,0	86,0	89,0	83,0	87,0	84,0	83,0	82,7	82,8	83,6
67-79 år	86,0	86,0	86,0	81,0	85,0	83,0	82,0	82,9	87,6	85,9
80 år eller eldre							70,0		70,7	69,1

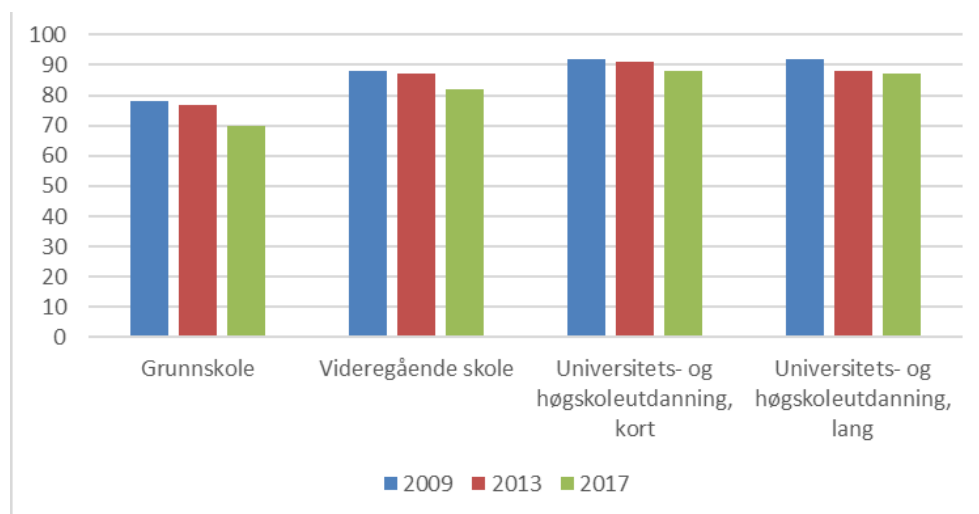
Figur 6: Valgdeltakelse de to yngste aldergruppene og for hele befolkningen. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

Utdanningsnivå kan ha mye å si for sannsynligheten til å stemme ved valg. En rapport fra EU-kommisjonen laget i forkant av forrige Europaparlamentsvalg om valgdeltakelse blant personer under 30 år i de 28 EU-landene viser store forskjeller (EU-kommisjonen, 2013). På spørsmålet om man stemte ved nylige lokal- eller nasjonalvalg svarte åtte av ti personer som har tatt høyere utdanning at de hadde stemt, mot bare fem av ti blant dem som ikke har det⁴. I figuren under vises den norske situasjonen ved de tre siste stortingsvalg. Vi ser en utvikling ved de tre siste valgene der en markant lavere andel av dem med kun grunnskoleutdanning stemte. 7 av 10 personer i denne gruppen stemte ved valget i 2017, mot nærmere 9 av 10 med de personer med universitet- og høyskoleutdanning.

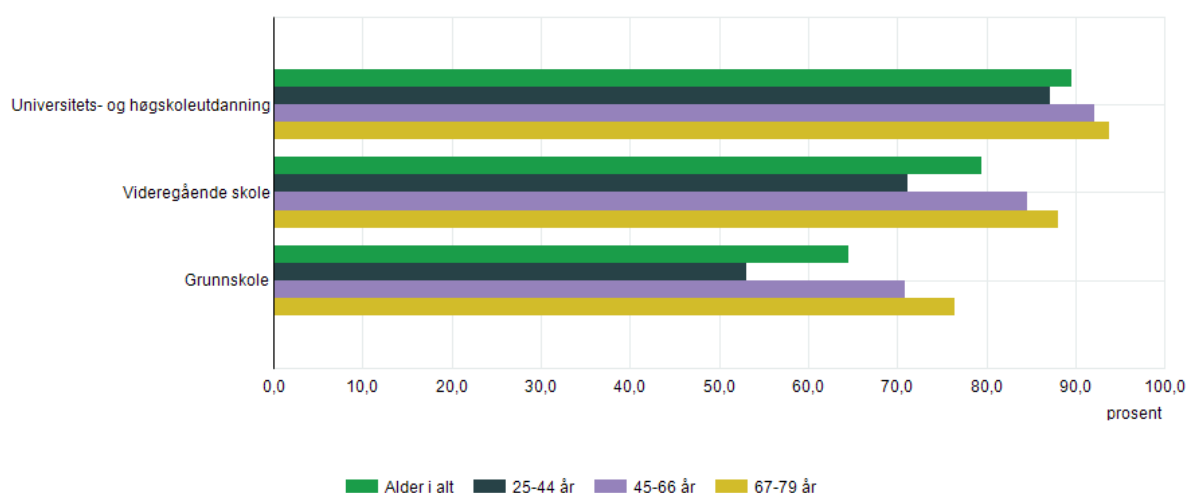
Det kan være mange forklaringer på dette. Velgerne har høyere utdanning enn snittet i befolkningen og de folkevalgte er enda høyere utdannet. Kun 2 av 10 topp-politikere på Stortinget eller i regjeringen har yrkesfagsbakgrunn, mens det omtrent er 50 prosent i befolkningen som helhet. Motsatt har 8 av 10 på Stortinget tatt høyere utdanning, mot 32 prosent i samfunnet som helhet. (Schjønberg, 2017)

Figur 7: Andel i % som oppga å ha stemt ved sist stortingsvalg. Lang universitets- og høyskoleutdanning tilsvarer mer enn fire år. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

Sannsynligheten for å ha tatt en høyskole- eller universitetsgrad synker med alder, rett og slett fordi høyere utdanning blir stadig vanligere. Spørsmålet er jo da om vi ser større forskjeller blant de yngste. Fordi mange under 25 er i utdanning (og derfor ikke har fullført en eventuell grad i høyere utdanning) har vi valgt å bare ta med de som er over denne alderen og dette er vist i figur 8.

Figur 8: Valgdeltakelse fordelt på ulike utdanningsnivå og aldersgrupper, 2017. (Kilde: Statistisk Sentralbyrå)

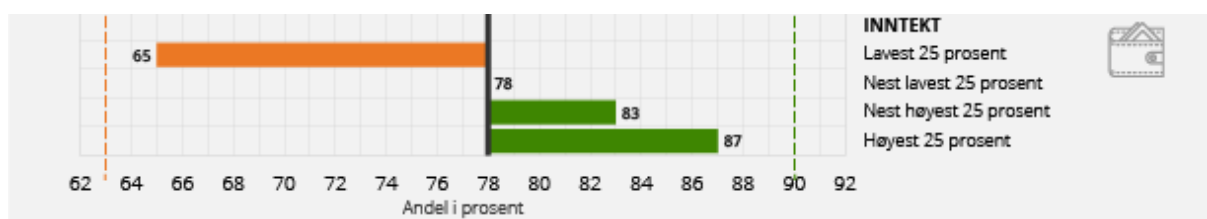

Blant befolkningen med grunnskoleutdanning er det svært mye lavere valgdeltakelse blant personer under 44 år. Disse har en deltakelse på litt over 50 prosent, altså betyr det at nær halvparten av personer under 44 år med grunnskole som høyeste utdanningsnivå ikke stemmer. Blant personer over 67 år med grunnskoleutdanning som høyeste utdanning er

deltakelsen derimot omtrent på snittet for valgdeltakelsen nasjonalt. 76,2 % av denne gruppa stemte, mot 78,7% i befolkningen som helhet.

Høy inntekt gjør det også mer sannsynlig å finne veien til valglokalet. Statistisk sentralbyrå har ikke direkte oversikt over andelen som stemmer fordelt på ulike inntektsgrupper ved valget i 2017. Men tall fra SSBs levekårsundersøkelse 2013, et år med samme valgoppslutning totalt som ved siste stortingsvalg viser at det er mer enn 20 prosentpoeng mindre blant det laveste kvartilet enn det høyeste, som vist i figur 8. (With, 2017). Ved valget i 2013 hadde personer i høyeste inntektskvartil mer enn 20 prosentpoeng høyere valgoppslutning enn personer i den laveste.

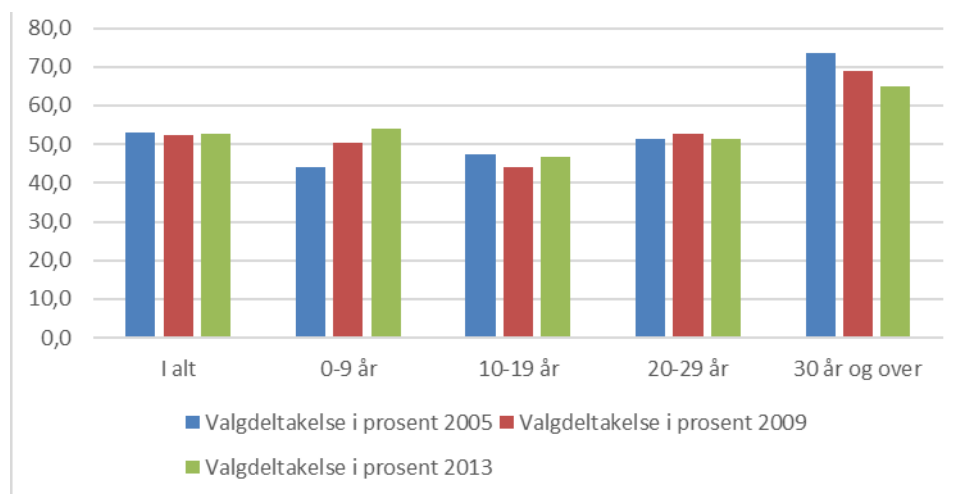
Figur 9: Andel som stemte ved stortingsvalget 2013, delt opp i inntektskvartiler. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

Geografiske forskjeller. Akershus er det fylket hvor valgdeltakelsen var høyest i 2017, med 81,2 %. Dette er over åtte prosentpoeng høyere enn Finnmark som med 72,6 % har lavest deltakelse. På kommunenivå viser tallene at samtlige ti kommuner med lavest valgdeltakelse ligger i Nord-Norge, der Måsøy hadde lavest valgdeltakelse med 63,8% ved siste valg, med Berlevåg og Flakstad på plassene over. Samtidig er det også relativt små øykommuner med høyest valgdeltakelse. Norges minste kommune, Utsira hadde høyest valgdeltakelse av alle, med 93,2 %. Samtidig utgjør dette litt over 140 mennesker. På plassene etter fulgte Finnøy og Austevoll. Dette viser at det på kommunenivå ikke bare er økonomi som påvirker valgdeltakelsen, da ingen av disse seks kommuner verken er blant de rikeste ti kommunene eller fattigste ti kommunene i 2017 (Pedersen, 2018).

Landbakgrunn. For å stemme ved stortingsvalg må man være norsk statsborger. Samtidig blir det stadig flere nordmenn med innvandrerbakgrunn som er stemmeberettigede. I 2005 var dette litt over 122 000 mennesker, mens det tolv år senere er mer enn doblet, til å være tett opp mot 260 000 mennesker (Kleven, 2017). Den største gruppen innvandrere har bakgrunn fra Pakistan, med 24 000 personer. Tallene for stortingsvalget 2017 er ikke tilgjengelig, men tall for de tre valgene forut for det viser en ganske lav valgdeltakelse, rett i overkant av 50 %. Samtidig kan man tenke seg at valgdeltakelsen vil øke med botid, men her er det bare små utslag, før man har bodd over 30 år i Norge, og selv etter 30 år i Norge er valgdeltakelsen nesten 15 prosentpoeng lavere enn for befolkningen som helhet ved valget i 2013.

Figur 10 Valgdeltakelse blant innvandrere de tre stortingsvalgene (2005-2013) etter botid i Norge. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

Innbyggere med minoritetsbakgrunn stemmer sjeldnere enn andre, og at selv med opp mot 29 års bakgrunn i Norge fortsatt er valgdeltakelsen bare på litt over 50 prosent. Tanken om at man sosialiseres inn i demokratiske systemer virker i så tilfelle å være et generasjonsperspektiv. Også blant de som har bodd mer enn 30 år i landet ser vi en fallende valgdeltakelse de siste tre stortingsvalgene. Altså har vi mange i denne gruppen som «ikke er med». Samtidig er ikke dette et særnorsk fenomen.

Overordnet gir tallene presentert over grunnlag for tolkning om ungdoms valgdeltakelse. Ungdom nærmer seg den generelle valgdeltakelsen i samfunnet, som vist i figur 6 på side 13. "Kriseåret" 2001, da valgdeltakelsen var på historisk lave 75,6 % ga også særlig utslag i de yngste gruppene, med henholdsvis 60 % for blant 18-19 åringer og 56,2 % blant 20-24 åringer stemte. Dette er de årene denne gruppa har vært lengst fra snittet. Samtidig er det store og tilsvarende forskjeller i både utdanning og inntekt, som er omtrent like store (siden utdanning og inntekt er såpass korrelert bør ikke dette være en overraskelse). Den laveste fjerdedelen har altså 22 prosentpoeng lavere oppslutning enn den høyeste, og den med grunnskoleutdanning som høyest fullførte utdanningsnivå har 27 prosentpoeng lavere oppslutning enn dem med universitet- og høyskolegrad. I og med at det blir stadig flere som tar høyere utdanning er det naturlig å tro at valgdeltakelsen jevnt over vil øke, men samtidig kan man tenke seg at de som ikke tar utdanning utover grunnskolen blir «hengende» igjen og at stadig flere velger sofaen i fremtiden. Dette fordi det politiske budskapet vil tilpasses et stadig mer utdannet velgersegment, og at sammenhengen mellom utdanning og sannsynligheten for å stemme blir større. Dette kan skape avstand og høyere barrierer for valgdeltakelsen for personer med lavest utdanning. Landsrådet for barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) påpeker i en rapport publisert i forkant av fjorårets stortingsvalg at det er tre grupper som ser ut til å falle utenfor. Det ene er unge menn, det andre er unge mennesker med innvandrerbakgrunn og det tredje er unge med yrkesfaglig utdanning. (Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner, 2017). Det er en fare for at det politiske Norge kan profesjonaliseres på en måte som skaper avstand og lite identifikasjon blant potensielle velgere og særlig de tre gruppene nevnt over er viktig å være oppmerksom hvis man ønsker økt valgdeltakelse i fremtiden. Også SSB påpeker at det særlig

er en utfordring med lav valgdeltakelse blant unge menn med lav utdanning. Valgdeltakelsen blant menn under 35 år med grunnskoleutdanning lå på 54 prosent ved stortingsvalget i 2017. (Dokka, 2017)

Kjønnsdimensjonen spiller inn. Blant yngre kvinner har valgdeltakelsen økt over tid. I tabellen under, hentet fra SSB, ser vi at det er en markant økning i deltakelsen blant kvinner i alderen 18-21 år fra valget i 2009 til valget i 2013. Over lengre tid kan kvinners deltakelse handle om utdanningsnivå - stadig flere kvinner tar høyere utdanning. En annen grunn kan også være de konkrete sakene. I følge valgforsker Johannes Berg handler valgene stadig mer om «mykere verdier» som barnehager og utdanning (Bergstrøm, 2014). Ved valget i 2013 var helse og utdanning de to viktigste sakene for velgerne. Tabellen under viser valgdeltakelse fra de tre siste valgene, brutt ned på både kjønn og alder. Man ser en tydelig forskjell på kjønnene, der langt flere kvinner enn menn stemmer i de yngste aldersgruppen. Samtidig er det viktig å påpeke at feilmarginen er på 9 prosentpoeng, så tabellen kan overdrive noe den faktiske forskjellen.

Tabell 2: Valgdeltakelse basert på alder og kjønn. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

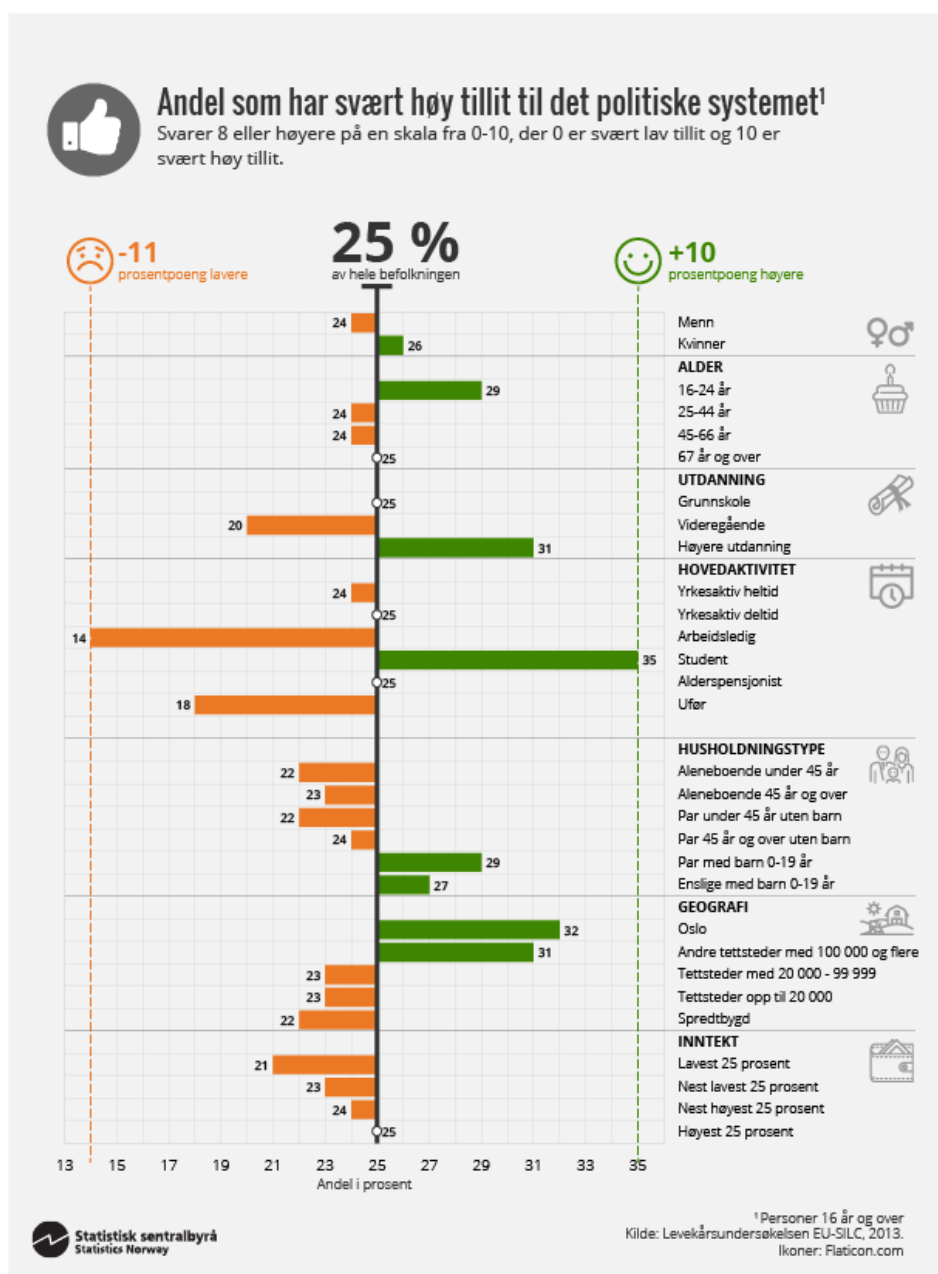
	Valgdeltakelse	Valgdeltakelse	Valgdeltakelse
	2009	2013	2017
Menn			
18-21 år	62,6	64,3	63
22-25 år	51,5	58,6	61,1
26-29 år	66,6	68	64,7
30-39 år	77,5	73,3	71,4
40-49 år	77,2	78,9	79,3
50-59 år	80,4	82,3	82,1
60-79 år	82,9	86,6	85,7
80 år eller eldre	:	68,1	76,9
Kvinner			
18-21 år	51,2	71,3	73,2
22-25 år	60,1	66,1	70,8
26-29 år	70	71,6	72,9
30-39 år	77,2	79,5	77,2
40-49 år	79,7	81,2	82,7
50-59 år	84,7	85,3	85
60-79 år	81,3	87	85,6
80 år eller eldre	:	68	64,2

Valgdeltakelsen har falt globalt siden midten av 1980-tallet (Solijnov, 2016). Valgdeltakelsen har en tendens til å være høyere i land hvor det er obligatorisk å stemme, som Belgia, Australia og Luxemburg, men å gjøre det obligatorisk å stemme er heller ikke veldig demokratisk. Samtidig er det en utfordring å se at valgdeltakelsen er så forskjellig mellom ulike grupper i samfunnet. Å gjøre det enklere å stemme ikke bare på partier, men også foreta personvalg var noe av den enstemmige konklusjonen til det forrige valglovutvalget (Norsk Offentlig Utredning nummer 3, 2001), men Stortinget har fortsatt ikke blitt enige om en modell. Et nytt regjeringsoppnevnt utvalg skal igjen se på nye valglover og forhåpentligvis bidra til å sikre et sterkere demokrati fremover (Regjeringen, 2017). Da er det også viktig å legge til rette for at valgdeltakelsen ikke reduseres ytterligere.

3 Tillit, interesse, innflytelse og selvtillit i det politiske systemet

Tillit mellom velgere og valgte er også avgjørende for et velfungerende og stabilt demokrati. Skal du stemme, og etterpå respektere dem som ble valgt, må du også ha tillit til at de som bestemmer representerer forstår deg og dine behov. Høy tillit kan øke deltakelsen i valg og mellom valg.

Statistisk sentralbyrå (SSB) spør også om tilliten til det politiske systemet som en del av sin Levekårsundersøkelse, som ble utført i 2013. På en skala fra 0-10 karakteriserer SSB det å svare 8 eller høyere som å ha en «svært høy tillit». 25 % av befolkningen har en slik tillit, men også her er det store forskjeller både i alder, geografi og utdanningsnivå. Ikke overaskende er det de med høy utdanning, altså utover videregående skole, som oppgir at de har høyest tillit, samt at jo rikere du er jo høyere tillit har du til det politiske systemet. I tillegg ser det ut til at tillit til det politiske systemet er høyere i byene enn i mer rurale strøk.

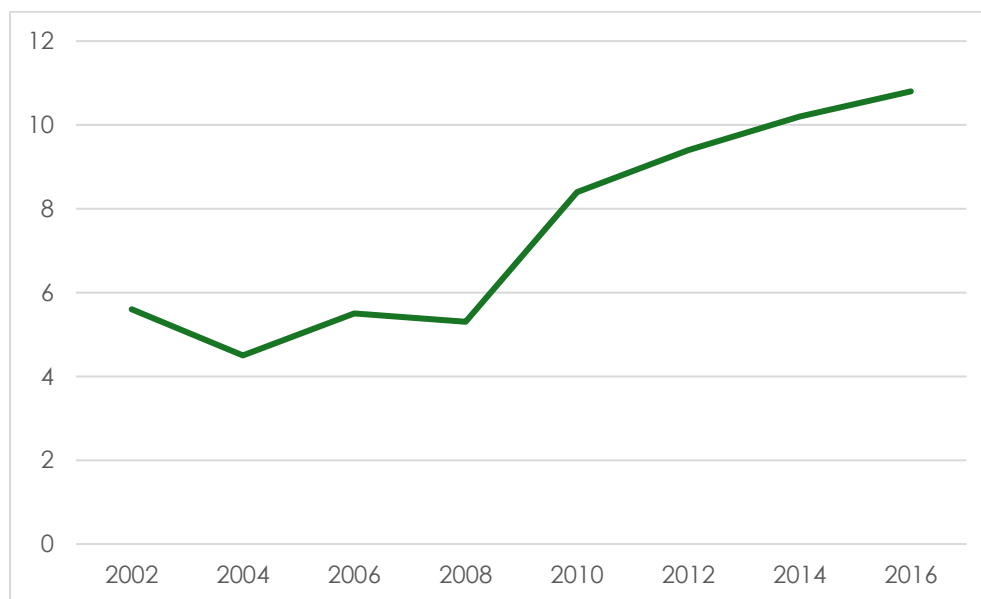

Samtidig er det kanskje overraskende at personer med videregående utdanning oppgir mindre tillit enn de som har grunnskoleutdanning (20 mot 25%). Det betyr at sammenhengen mellom utdanning og tillit ikke er helt lineær og bør undersøkes nærmere.

Undersøkelsen European Social Survey (ESS) kartlegger ulike aspekter ved demokratisk deltakelse⁵. Denne gjennomføres annethvert år og inkluderer Norge. På spørsmålet om tilliten til politikere svarer stadig flere at de har «svært høy tillit» i Norge, som vist i tabellen under. Dette er definert som de som svarer åtte eller høyere på én skala fra én til ti på spørsmålet om tillit til ulike institusjoner, deriblant politikere.

Om ESS: Stiller mange spørsmål om livsstil, syn på en hel rekke aspekter ved samfunnsliv og religion. Undersøkelsen gjennomføres i 24 europeiske land i tillegg til Israel og Russland. Totalt er i overkant av 40 000 respondenter annethvert år. Mellom 1400 og 2100 av disse er norske.

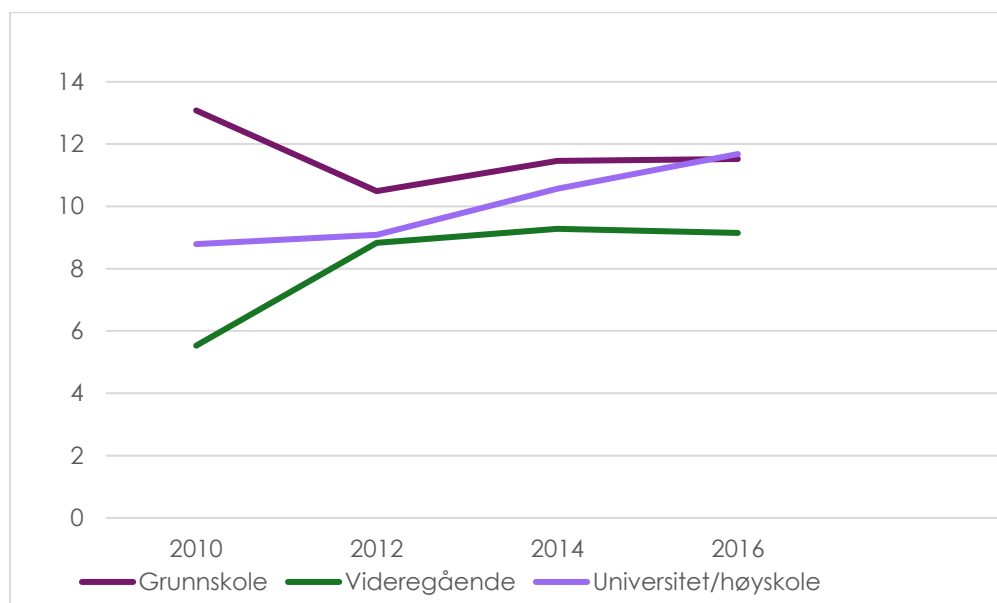
Figur 11 Andel nordmenn i % som oppgir «svært høy tillit» til politikere Kilde: European Social Survey 2002-16

Tilliten i Norge er høyere enn i andre europeiske land. Andelen ellers i Europa som svarer «svært høy tillit» lå på omtrent 4,9% i 2016 og 4,6% i 2014, mot over 10 % i Norge begge årene.

Samtidig er det ulik tillit blant ulike utdanningsgrupper. Figuren under illustrere endringer i andelen som oppgir at de har svært høy tillit til politiske systemer, fordelt på tre utdanningsgrupper: kun grunnskole (synkende og flatet ut), videregående der man også inkluderer gruppen med fagbrev (økende og flatet ut) og høyere utdanning (økende).

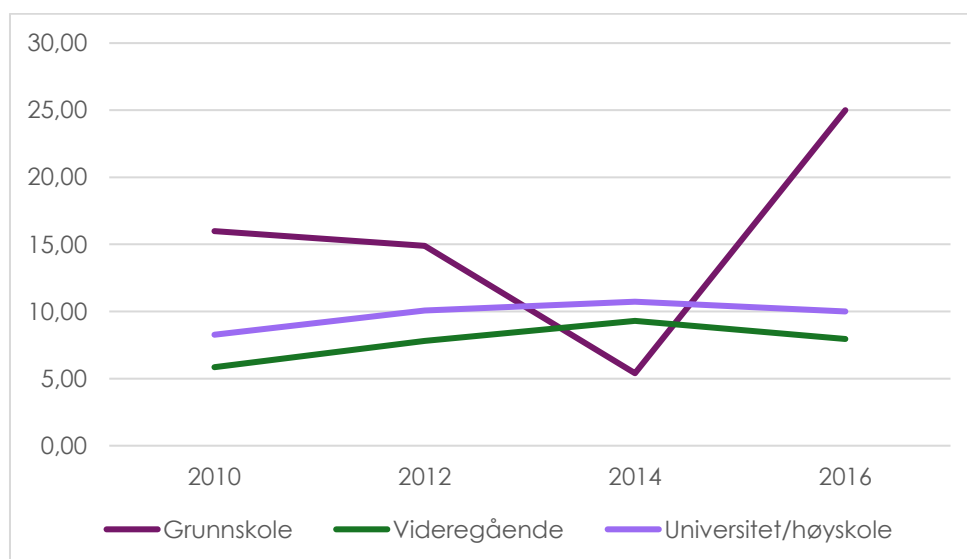
Figur 12 Andel nordmenn i % som oppgir «svært høy tillit» til politikere, basert på utdanningsgrupper. (Kilde: European Social Survey 2010-6)

Denne undersøkelsen spør folk i alderen 15-97 år. Det betyr for det første at den spør en del unge som fortsatt er i utdanning. Blant respondentene med bare grunnskoleutdanning finner vi også eldre som vokste opp i en tid da utdanning utover grunnskole var mindre vanlig.

Derfor kan det være interessant å gjøre en aldersdeling, og vi har valgt å se bort fra personer under 25 år, fordi sannsynligheten er stor for at de er under utdanning, og personer over 50 år, fordi mange av de født før 1968 hadde færre muligheter til å ta høyere utdanning. Samtidig ser man i stor grad de samme funnene som i resten av populasjonen.

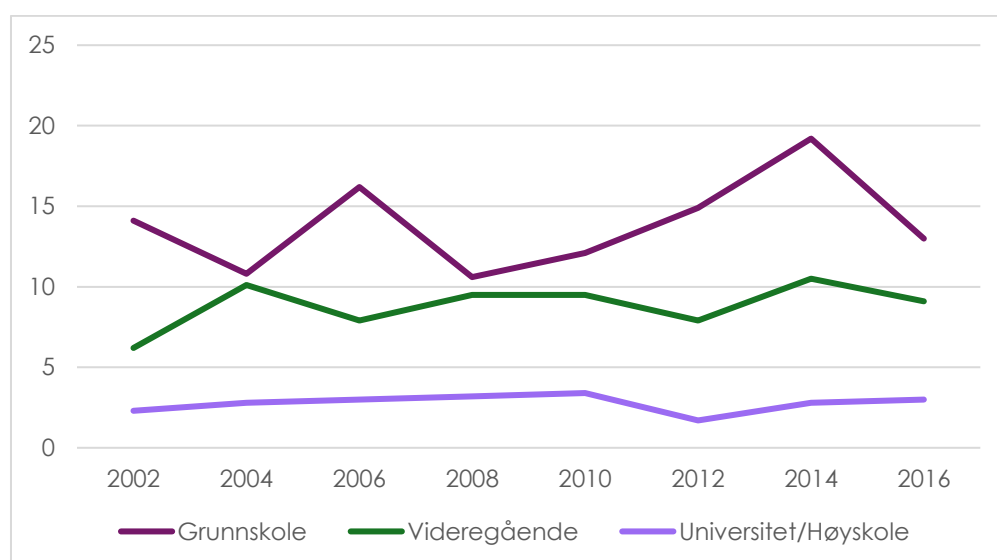
Figur 13 Andel nordmenn i % som oppgir «svært høy tillit» til politikere i alder 25-50. Kilde: European Social Survey 2010-6

Figur 13 viser samme trend som i befolkningen som helhet, at det er folk med videregående utdanning som har minst tillit til politikerne. Unntaket er 2014, da dette var de som kun har fullført grunnskoleutdanning.⁶

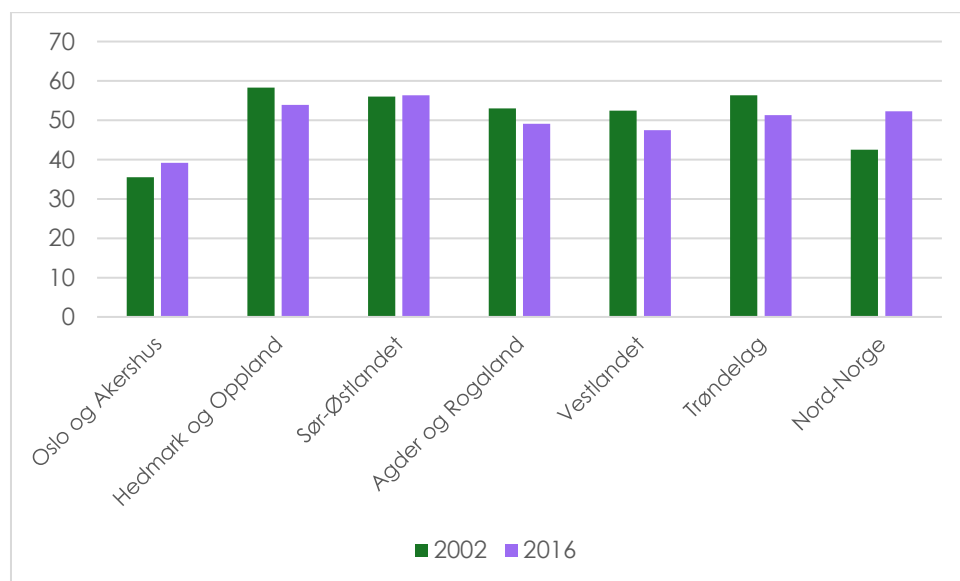
Et annet aspekt er *interessen* for politikk. I 2016 svarte omtrent 12 % av det norske utvalget at de var veldig interessert i politikk. Dette er omtrent på det samme nivået som for utvalget i alle 24 landene. I den andre enden av skalaen svarer 7 prosent av nordmenn i utvalget at de er «ikke interessert i politikk i det hele tatt» 2016, noe som er litt høyere enn da nordmenn ble spurt i den første undersøkelsen som ble foretatt i 2002⁷. Samtidig er det også her forskjeller mellom ulike utdanningsgrupper, som er tydelig i figur 14. Mens kun 3 % av de med universitets- eller høyskolegrad svarer «ikke interessert i det hele tatt» i politikk, er tallene 13 % og 9,1 % blant personer med henholdsvis grunnskole og videregående skole som høyeste fullførte utdanningsnivå.

Figur 14 Andelen «ikke interessert i det hele tatt» i %, basert på utdanningslengde Kilde: European Social Survey 2002-16

Når vi ser på forskjellen i geografi er det tydelig at folk i Oslo og Akershus jevnt over er mer interessert i politikk. I figur 14 ser vi andelen nordmenn som svarer at de er lite interessert eller ikke i det hele tatt interessert i politikk, med tanke på hvor i landet de bor⁸. Vi ser at Oslo og Akershus er den eneste regionen hvor færre enn 4 av 10 svarer de to laveste rangeringene på interesse for politikk.

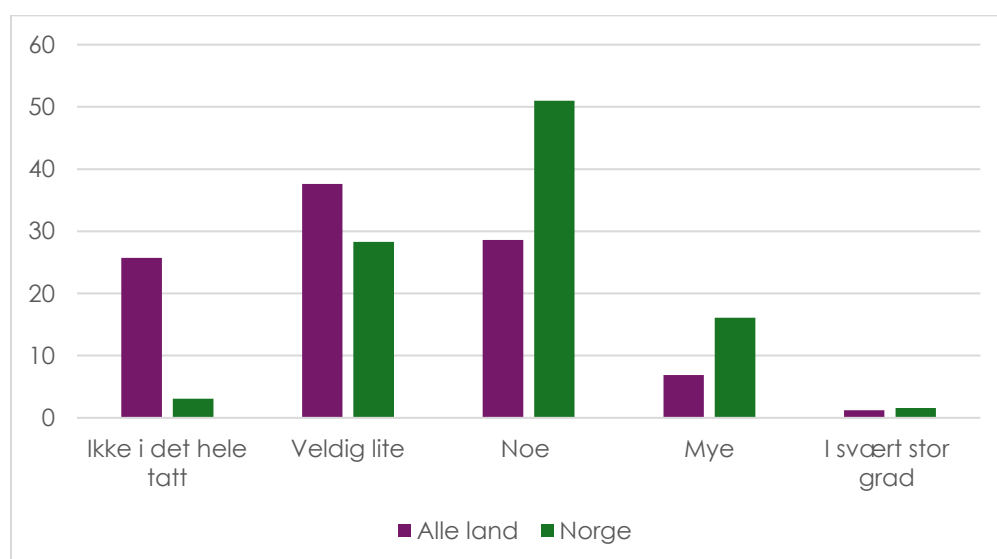
Figur 15 Andelen veldig lite eller ikke interessert i det hele tatt i politikk” basert på geografisk tilhørighet Kilde: European Social Survey 2002 og 2016

I tillegg viser tallene at det også er i hovedstadsområdet *flest* er veldig interessert i politikk. 16,8 prosent av befolkningen i Oslo og Akershus svarte dette i 2016, etterfulgt av Trøndelag (14,6%) og Nord-Norge (13,1 %). Nederst her var Vestlandet med 8,2 %.

Innflytelse er et annet aspekt som er viktig for at et demokrati skal være velfungerende. Tallene for alle 24 land kombinert viser at mer enn 6 av 10 «ikke i det hele tatt» eller «veldig lite» på spørsmålet om det politiske systemet gir folk innflytelse på hva myndighetene gjør på siste undersøkelse i 2016.

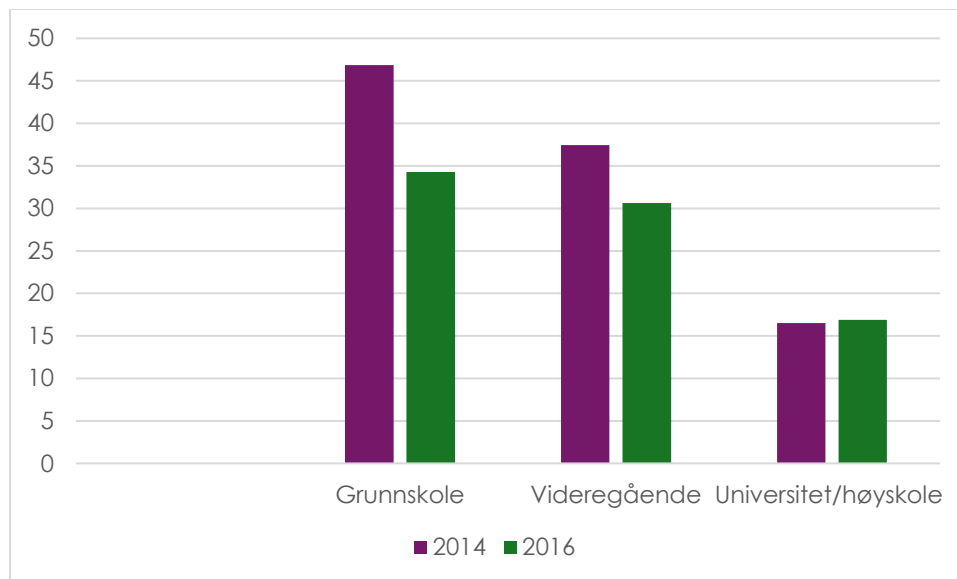
Figur 16 Svar på påstanden «Det politiske systemet tillater å la folk påvirke hva myndighetene» fra alle 23 land⁹ i undersøkelsen samt Norge. (Kilde: European Social Survey 2016)

Vi ser at flere i Norge enn i andre land mener man kan påvirke det politiske systemet. Gitt mange demokrati-rangeringer som plasserer Norge i toppen er dette ikke overraskende og

tyder på at demokratiet står sterkere her enn i mange andre land. Samtidig er det slik at 3 av 10 nordmenn mener at systemet ikke eller i veldig liten grad tillater at folk kan påvirke, som vist i figur 15. Bare 17,7 % av de spurte nordmennene mener at systemet tillater folk å ha en påvirkning «i stor eller veldig stor» grad. Når man bryter disse tallene for Norge ned på ulik utdanning ser man et tydelig skille. Blant folk med universitets- eller høyskolegrad svarer litt over 16 % at man i svært liten grad kan påvirke. Blant personer med videregående eller grunnskoleutdanning er tallet omtrent dobbelt så høyt.

Figur 17: Andel nordmenn i alder 25-50 som svarer “ingen” eller “i svært liten grad” på spørsmålet om folk kan påvirke det politiske systemet (%) (Kilde: European Social Survey)

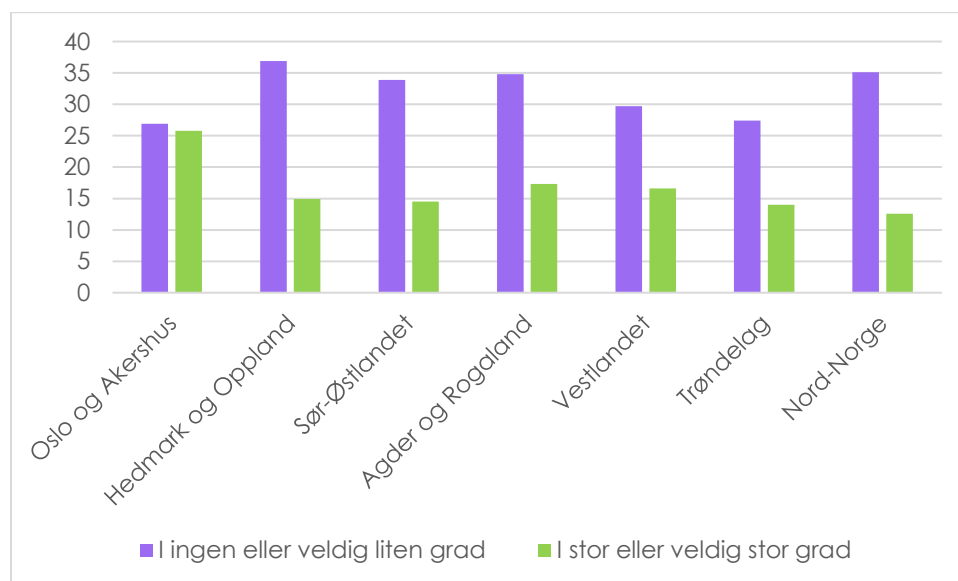

Det er positivt for demokratiet at vi ser en nedgang fra 2014 til 2016 både blant personer med grunnskoleutdanning og videregående utdanning som høyeste fullførte nivå.¹⁰ Følelsen av avmakt til det politiske systemet brer om seg flere steder i verden og det virker som om det ikke er samme nivå i Norge. Samtidig virker følelsen av politisk avmakt å være langt høyere blant personer uten grad fra universitet eller høyskole, og det at 3 av 10 med videregående utdanning mener folk i svært liten grad kan påvirke systemet, er en utfordring. Våre anbefalinger til hvordan man kan få et mer deltakende demokrati kommer vi tilbake til i kapittel 4.

De regionale forskjellene er også tydelige her. På spørsmålet om det politiske systemet tillater folk å påvirke myndigheters arbeid viser figuren under de geografiske forskjellene. Vi ser at hovedstadsområdet er det området hvor flest svarer «i stor eller veldig stor grad» (4 eller 5 på en skala fra 1-5), og der færrest svarer «i liten eller ingen grad» på siste undersøkelsen (1 eller 2 på samme skala). Både den geografiske og sosiale forskjellen bør bekymre politikere. Noe av funnene kan naturligvis forklares av at det er flere i Oslo og Akershus med høyere utdanning, det vil si at sammenhengen speiler sammenhengen mellom utdanningsnivå og tillit til politiske institusjoner.

Figur 18 Tillater det politiske systemet folk å påvirke hva myndighetene gjør (svar i %, kilde: European Social Survey 2016)

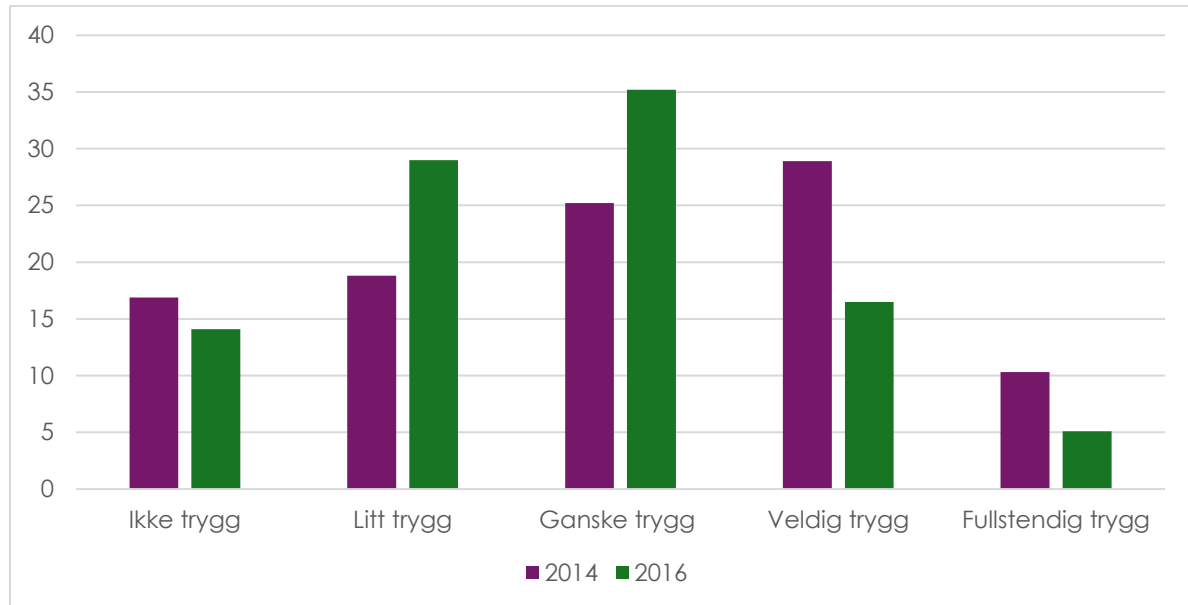

Det er urovekkende at tiltroen til at sentrale politiske institusjoner kan påvirkes, synker med avstand til Oslo. En sentral utfordring, som vi også ser internasjonalt er hvordan profesjonalisering og teknokrati skaper avstand til folk, som ikke opplever at de har reell innflytelse (Mounk, 2018). Stadig oftere ber vi jurister og advokater om å løse politiske floker for oss, i stedet for at politikerne avklarer regler og staker ut kurs. Det skjer delvis fordi reglene blir stadig flere og mer komplekse, men også delvis fordi noen kan se seg tjent med å unngå politisk debatt og skyve EØS-avtalen foran seg. Når Regjeringen ønsker å åpne for flere private aktører i flere velferdstjenester, kan de for eksempel si at ESA krever av oss at vi likebehandler offentlige og private. Det de ikke sier, er at det også er opp til norske myndigheter å bestemme hvor det faktisk skal være konkurranse, og dermed er krav om slik likebehandling. Det er en utfordring for tiltroen til demokratiet dersom for mye av norsk politikk avgjøres av jurister og ikke politikere. Her er det alltid en demokratisk balanse, da globalisering innebærer at land også går sammen for å lage likere standarder. Også i arbeidslivet ser vi at konflikter oftere havner i rettssalen, som før kunne avklares i forhandlinger. «Å rettsliggjøre samfunnsspørsmål er å bygge mur mot politiske prosesser, påstår jusprofessor Ole Gjems-Onstads, og hevder at blant annet menneskerettsjusen er en demokratisk utfordring (Gjems-Onstad, 2017). Kollega Hilde Nagell i Tankesmien Agenda har nylig skrevet et notat om hvordan politikken tydeligere må på banen innenfor EØS-avtalen der det er mange gråsonetilfeller, og viktige avgjørelser med store konsekvenser for politikkkutformingene overlates til jurister istedenfor politikere. (Nagell, 2018)

Trygghet på egne politiske ferdigheter: Et siste poeng som European Social Survey også spør om er trygghet på egne ferdigheter når det kommer til politisk deltakelse. Spørsmålet som har blitt stilt ved de to siste undersøkelser er trygghet på *egne* muligheter til å bidra i politikken¹¹. Selv om det kan være ulik tolkning av hva man legger i ferdigheter, legges det til

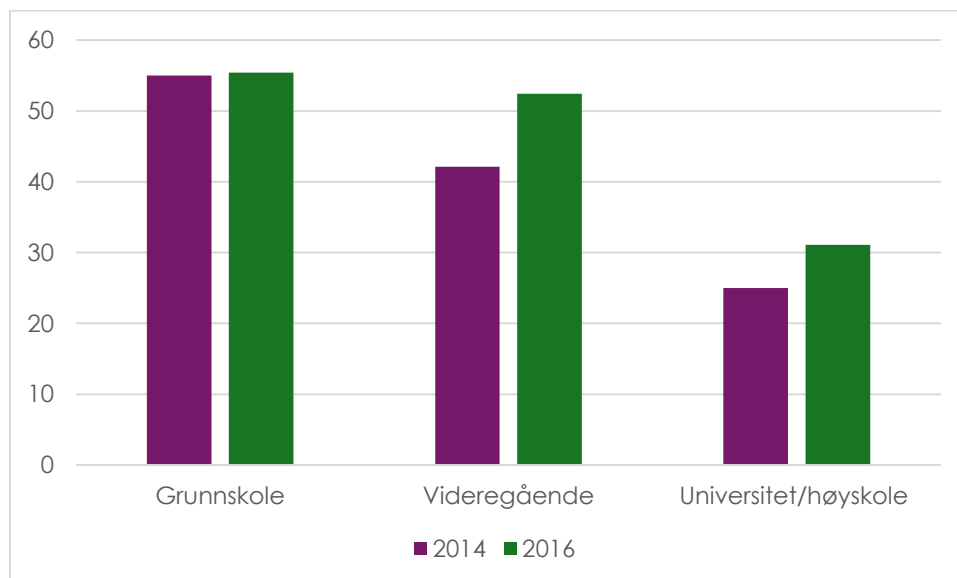
grunn at man her snakker om muligheten man selv føler man har til å diskutere politikk. Svarene fra de om lag 1500 nordmennene som deltok disse gangene vises i figur 19 under.

Figur 19 Nordmenns svar på spørsmålet «Er du trygg på egne ferdigheter til å delta i politikken?» (Kilde European Social Survey, 2014-6)

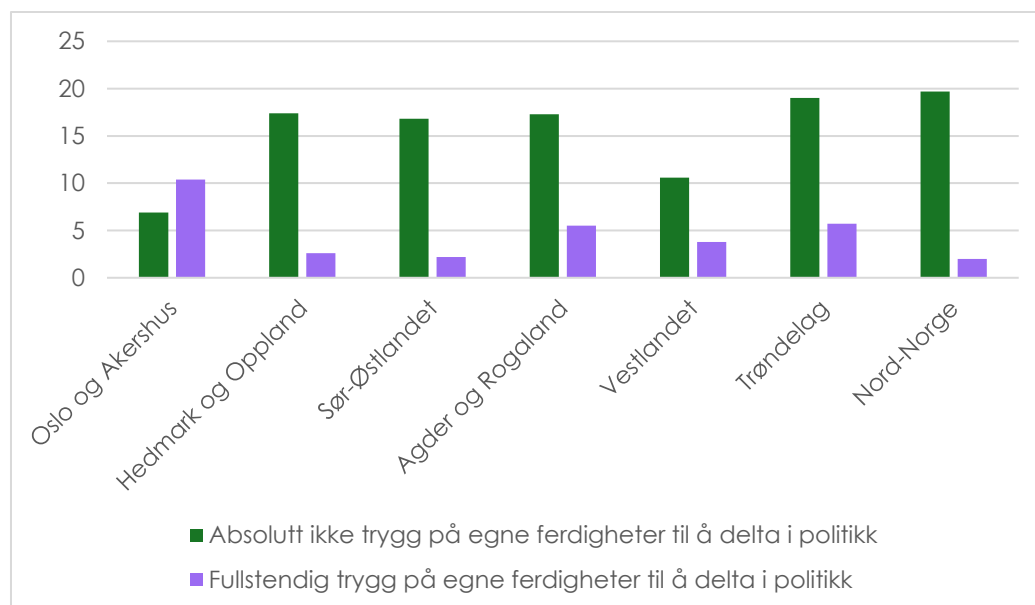
Flere svarer at de er «ikke trygge» og «litt trygge» enn «veldig» og «fullstendig», og flere i 2016 enn i 2014. I 2014 svarte 35 % de to nederste rangeringene i dette spørsmålet, i 2016 var tallet økt til 43 %. Hvis vi også her skiller på de tre utdanningsnivåene og ser på de to nederste trygghetsrangeringene blir bildet enda tydeligere.

Figur 20 Andelen som svarer «ikke trygg» eller «litt trygg» basert på utdanningslengde (Kilde: European Social Survey)

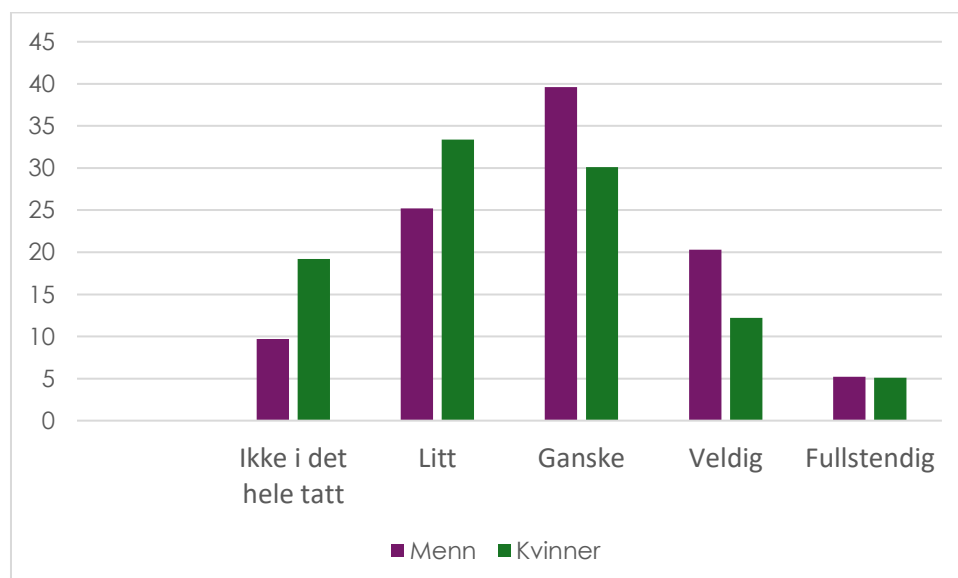
Også her ser vi forskjeller i geografi. 10 prosent av Oslo og Akershus' innbyggere svarer at de er helt trygg på egne ferdigheter til å delta i politikken, mens ingen andre regioner kommer over seks prosent. Motsatt svarer mer enn én av ti personer i alle regioner utenom hovedstadsområdet at de absolutt ikke er trygg på egne ferdigheter til å delta i politikken.

Figur 21 Svar på spørsmålet «Er du trygg på egne ferdigheter til å delta i politikken?» basert på geografisk tilhørighet (Kilde: European Social Survey 2016)

Vi ser også en tydelig forskjell i selvtillit mellom menn og kvinner, der over halvparten av kvinnene (52,8 %) i undersøkelsen svarer at de ikke eller i veldig liten grad er trygg på egne ferdigheter til å delta i politikken. Tilsvarende tall for menn er 34,9 %.

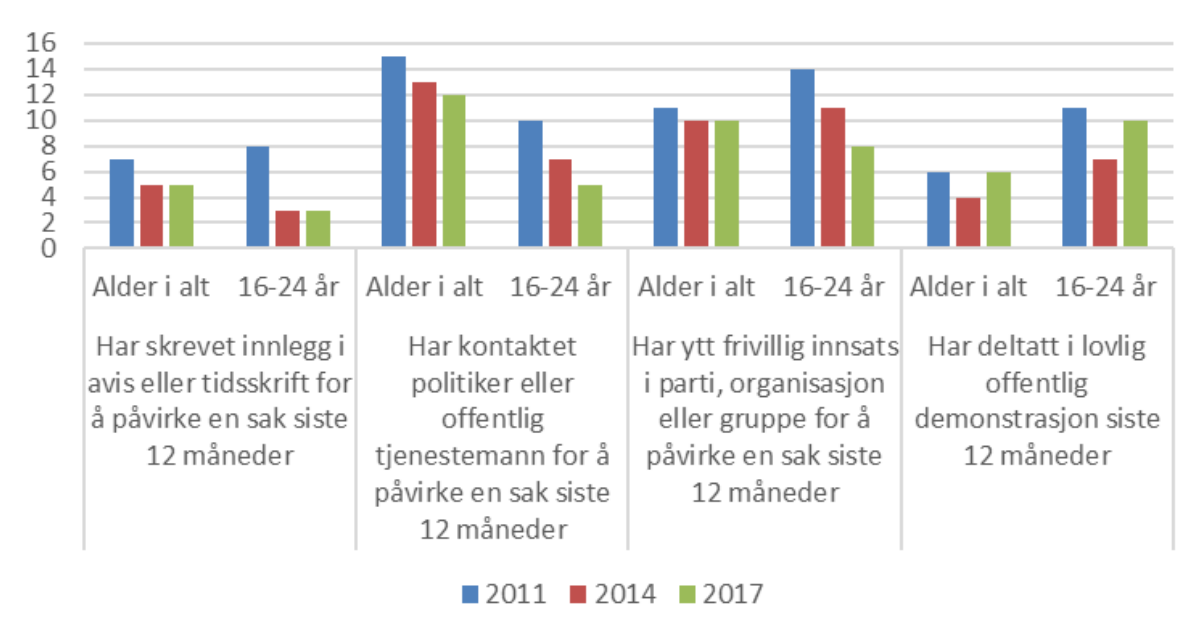
Figur 22 Svar på spørsmålet «Er du trygg på egne ferdigheter til å delta i politikken?» basert på kjønn (Kilde: European Social Survey 2016)

4 Kanaler for medvirkning

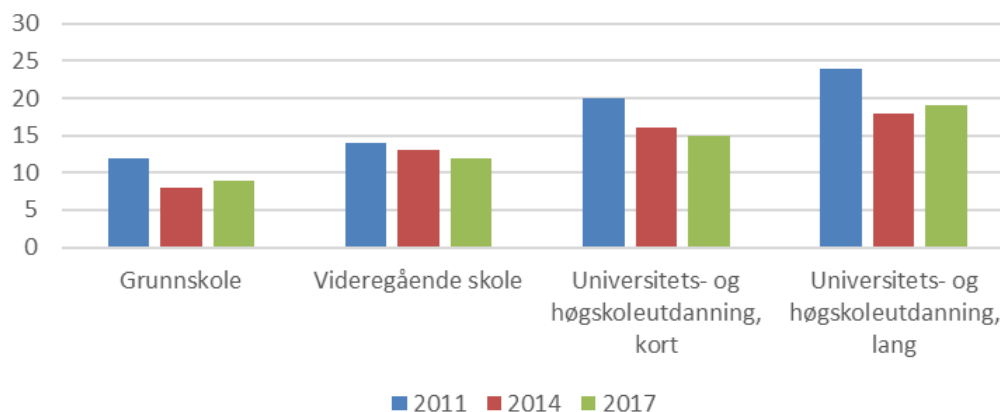
Kapittel 3 viste personers *syn* på politikken og mulighet for påvirkning. I dette kapitlet ser vi mer på personers *handlinger* utover det å stemme ved valg. Figuren under viser utviklingen over tid i noen utvalgte måter å påvirke politikere eller offentlig debatt, og er hentet fra SSB sine Levekårsundersøkelser. Figuren viser tall for hele befolkningen sammenliknet med tall for unge i alderen 16-24. Her er det selvfølgelig mange faktorer som påvirker. For eksempel kan det tenkes at andelen som skriver politiske innlegg i aviser har gått ned, fordi man bruker andre kanaler, som Facebook, på å uttrykke seg på. Samtidig ser vi at flere, både i befolkningen og blant de yngste, var det flere som deltok i en offentlig demonstrasjon i 2017 enn i 2014. I tillegg ser vi at både blant de yngste og alle at den politiske deltakelsen i disse kanalene jevnt over er fallende fra 2011 til 2017.

Figur 23: Andel i % som har gjort ulike aktiviteter for politisk deltakelse utenom valgkanalen. Delt opp i ungdom og alle. Kilde: Statistisk sentralbyrå

Når vi ser på ulikhet i utdanningslengde ser vi enda tydeligere forskjeller i befolkningen. Blant de med lang universitets- eller høyskoleutdannelse (definert som å ha studert i minimum 4 år) ser man at blant denne gruppa er over dobbelt så mange (19 prosent) som har gjort dette, enn blant de med grunnskoleutdanning (9 prosent). Samtidig ser vi en nedgang i alle gruppene fra 2011 til 2017.

Figur 24 Andel som har kontaktet politiker eller offentlig tjenestemann for å påvirke en sak siste 12 måneder, basert på utdanningslengde. (Kilde: Statistisk sentralbyrå)

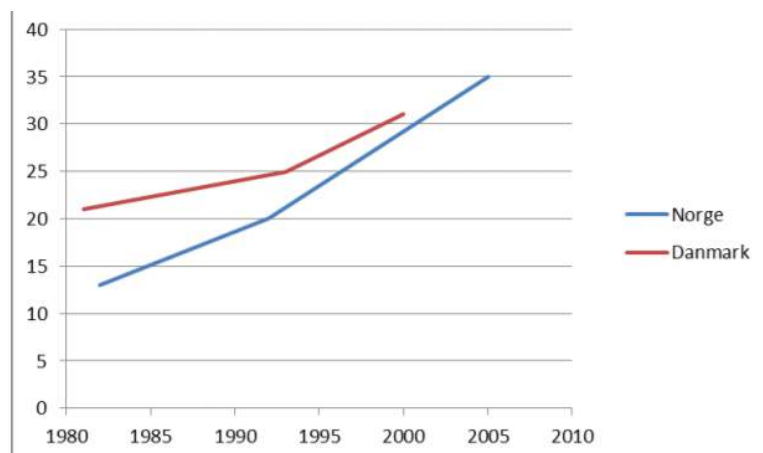

Det er mange veier til innflytelse i Norge, og vi vil under gå inn på to kanaler under, den korporative kanalen og sosiale medie-kanalen

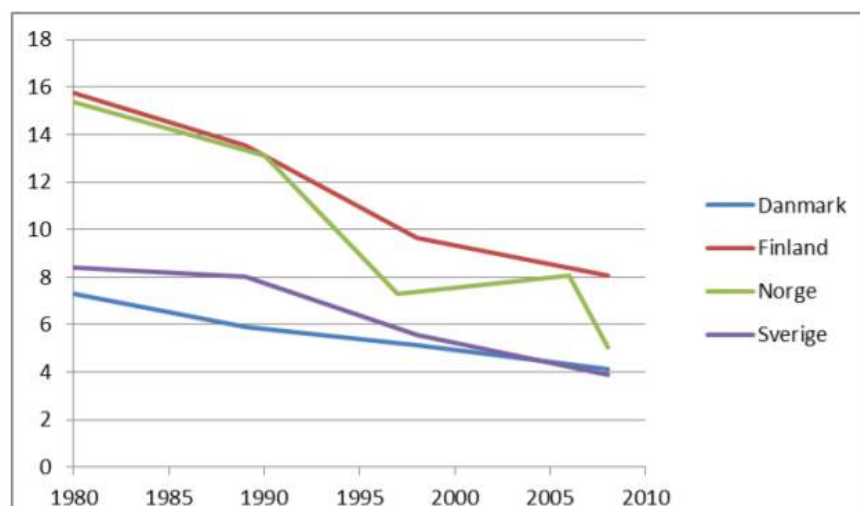
4.1 Den korporative kanal

Fafo lanserte i 2014 en rapport kalt «Demokrati og deltakelse i den nordiske modellen» (Hernes & Elgvin, 2014). Denne bruker blant annet begrepene lansert av Stein Rokkan om den *numeriske* og den *korporative* kanalen, der den numeriske er representasjon gjennom valg, mens den korporative er mye av påvirkningen som skjer mellom valg interesseorganisasjoner påvirker utfallet av politikken ved å øve innflytelse på beslutningstagere i nasjonalforsamlingen, regjeringen og statsforvaltningen. For utviklingen av dette har vist at stadig færre er medlem i et politisk parti, mens det er vanligere å engasjere seg i organisasjoner med et mer konkret mandat. Det kan dreie seg om organisasjoner som jobber for å påvirke det politiske systemet, og som tas med på råd. Figur 25 illustrerer veksten i andelen interesseorganisasjoner som har hatt kontakt med noen på Stortinget minst en gang i måneden, og viser en sterk økning de siste tretti årene. I samme periode har antallet mennesker som er medlemmer i et politisk parti gått ned, som vist i figur 26. Altså blir organisasjoner også en viktig innflytelseskanal, mens færre bruker partikanalen. Hvordan påvirker dette politikken?

Figur 25: Andelen interesseorganisasjoner (i%) som har hatt kontakt med noen i parlamentet minst en gang i måneden. (Kilde: Rommetvedt et. al (2013) gjengitt i (Hernes & Elgvin, 2014, s. 60)

Figur 26 Andel nordiske borgere som er medlem i et politisk parti (i %). Kilde: Van Biezen, Mair og Poguntke (2012), gjengitt i (Hernes & Elgvin, 2014, s. 36)

I boka «Øyeblikkets triumf» hevder forsker Henrik Thune at politikken stadig mer blir preget av kortsiktighet, og at «øyeblikket vinner» og politikken taper (Thune, 2015). Det er media som setter dagsordenen og verdien av langsiktig samfunnsstyring taper. Samtidig kan man også påpeke at en langvarig svekkelse av det tradisjonelle båndet mellom sosial bakgrunn og stemmegivning gjør at det er mindre sannsynlig å være medlem i et parti (Aardal, 2017). I 2017 var det kun 2 % av befolkningen som var aktivt medlem i et politisk parti noe som er rekordlavt, samtidig som aktive medlemmer innen ulike ideelle organisasjoner har holdt seg stabilt på 6 % av befolkningen siden 2011 (SSB, Levekårsundersøkelse, 2017). Dette øker også den relative styrken til interesseorganisasjoner over partiorganisasjonen. Samtidig preget politikere mer av dagens mediebilde og bruker mye av tiden på å møte interesseorganisasjoner.

På Arendalsuka i 2018 la Ketil Raknes og Dag Wollebæk frem rapporten «Deltakelse teller, ressurser avgjør» (Raknes & Wollebæk, 2018). De hadde undersøkt hvem som deltar på Arendalsuka, hvorfor de gjør det og hva ressurser betyr for om de lykkes med sine mål for deltakelsen. De finner at det er de mest ressurssterke organisasjonene som lykkes best med lobbyarbeidet i Arendal. Jo mer penger organisasjonene bruker på denne ene uken og møtene der, desto bedre resultater opplever de at de får. Alle får delta, men de sterkeste lykkes best, skriver forskerne. Det er yrkes- og næringslivsorganisasjonene og de private bedriftene som har størst suksess, mens de frivillige organisasjonene i minst grad selv opplever at deres deltakelse på Arendalsuka endrer politikken

Vi vet at penger er makt. Raknes og Wollebæk viser til en dansk studie som ser på 1400 danske organisasjoner og deres påvirkningsarbeid opp mot politikere: 15 prosent av organisasjonene står for over to tredjedeler av lobbyvirksomheten. Jo større sekretariater og større budsjetter, desto større er innflytelsen. «'Follow the money' er en god rettesnor hvis en vil vite hvem som dominerer lobbyarenaen i dansk politikk» (Raknes & Wollebæk, 2018) I et land som USA kan for eksempel rike mennesker finansiere veldig dyre valgkamper. En enkeltsak har også mye større sjanse for å bli vedtatt dersom de rikeste i befolkningen støtter den. De amerikanske forskerne Martin Gilens og Benjamin Page har studert 1 779 politiske beslutninger over mer enn tjue år. De fant ut at økonomiske eliter og organiserte grupper som representerer kommersielle interesser har en betydelig selvstendig innflytelse på amerikanske politiske vedtak, mens breddeorganisasjoner og vanlige innbyggere har liten eller ingen innflytelse. Forskerne viste også at jo flere blant den rikeste tiendelen av befolkningen som støtter et forslag, desto høyere sjanse har det for å bli vedtatt. (Gilens & Page, 2014)

Sammenhengen mellom penger og innflytelse er ikke unik for USA, viser det seg. Forskerne Epp og Borghetto har blant annet tatt for seg lovforslag fremlagt i lovgivende forsamlinger i ni europeiske land mellom 1914 og 2014 (Epp & Borghetto, 2018). Hva handler den politiske samtalen om, og hvilken sammenheng er det mellom dette og hvor mye av ressursene som tilfaller de rike? Bli politisk debatt mer preget av økonomi og fordeling når forskjellene er store? Nei, viser det seg. Faktisk er det tvert imot. Økende forskjeller i et land ledsages typisk av en politisk agenda preget av spørsmål om lov og orden eller innvandring. Økonomi og fordeling skvises ut av debatten. Og det skjer fordi de rikeste har andelsvis større ressurser til å påvirke den offentlige samtalen når ulikheten er større, mener forskerne. Da forsterker pengemakt forskjellene i samfunnet.

4.2 Sosiale medier

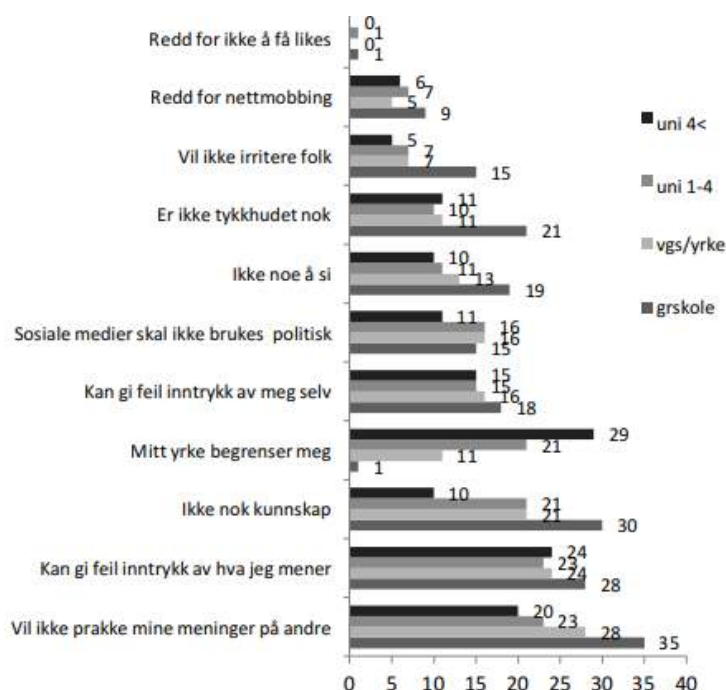
«Politikken har feilet, kan vi skyldes på den digitale teknologien?» spør professor David Runciman (The Guardian, 2016). Sosiale medier som Facebook og Twitter har for alvor endret både den politiske samtalen og hvordan deltakelse skjer. Sosiale medier har på den ene siden gitt noen potensielt positive bidrag til den politiske debatten. Blant annet har de opp for flere stemmer og nye grupper og mulighet for mer direkte kontakt med politikere. Ved å enklere gi mulighet til kritikk av eliter og makt, samt etterprøving av utsagn, og ved å gjøre det lettere for folk å identifisere og dyrke ulike meningsfellesskap kan man styrke demokratiet. På den andre siden er det også bekymring for at sosiale medier gir større rom

for spredning av falske nyheter, og at økningen i antallet møteplasser som sosiale medier gir, reduserer betydningen av felles møteplasser der meninger kan utfordres og brytes. Hva du ser i din Facebook-tråd påvirkes av hva du og dine venner tidligere har likt, og du kan få dine forutinntatte holdninger bekreftet. Dynamikken i mange av plattformene er også slik at sterke reaksjoner gir økt synlighet, slik at smale og ytterliggående synspunkter blir langt mer synlige enn de var før. Valget i USA i 2016 viste hvor fort usannheter kan spre seg og hvor mye informasjon til velgerne kan manipuleres (Graber & Dunaway, 2018). Kan vi også se noen trender i Norge i samme retning?

Norge er et av landene i verden der folk bruker mest tid på internett, ifølge SSB bruker 9 av 10 prosent av nordmenn mellom 16 og 79 år internett daglig. 80 % i samme aldersgruppe bruker sosiale medier daglig i 2017, noe som er ni prosentpoeng mer enn i 2015. Virker sosiale medier demokratiserende og inkluderende eller reproducerer de nye mediene de sosiale ulikhetene som igjen påvirker politikken? Rapporten «Kollektive handlinger i digitale medier» er blant de mest omfattende undersøkelsene knyttet til digitale vaner og demokratisk deltakelse, basert på en spørreundersøkelse gjennomført via Kantar TNS. (Eimhjellen & Ljunggren, 2017). Her vises det til at de færreste ytrer seg politisk på internett. Kun 6 prosent gjør dette ofte, mens nærmere 7 av 10 gjør dette nesten aldri eller aldri gjør dette. Og her er det også lite skille, både på alder, utdanningsnivå/sosial bakgrunn og geografi. Respondentene som svarte at de aldri ytret seg fikk mulighet til å velge mellom 11 forskjellige grunner for dette svaret. De to vanligste grunnene til å ikke uttale seg er at man «ikke ville prakke sine egne meninger på andre» (25 prosent) og «redd for å gi feil inntrykk av hva man mener» (24 prosent). Samtidig ser vi at det er forskjell i kjønn. Tre ganger så mange kvinner svarer at «de ikke er tykkhudet nok» (15 mot 5 prosent) og kvinner svarer langt oftere enn menn at de «ikke har nok kunnskap om politikk og samfunnsliv» (26 mot 10 prosent). Altså ser vi en sterkere selvsensur blant kvinner enn menn. I tillegg ser vi en stor forskjell i utdanningsnivå på de som oppgir at de ikke vil «prakke mine meninger på andre». 35 prosent av de med grunnskole som høyeste utdanningsnivå oppgir dette som grunn, mot 20 prosent blant dem som har studert minst fire år på universitet eller høyskole, som vist i figur 27 under. Samtidig ser man også at mange personer med høyere utdanning oppgir at man har et yrke som gjør at man ikke deltar politisk (29 prosent) noe som eksempelvis er nesten tre ganger så mye som personer med videregående utdanning.

Figur 27 Grunner for ikke å delta politisk i sosiale medier. Hentet fra "Kollektive handlinger i digitale medier". (Kilde: Sosiale medier-undersøkelsen 2016)

Over halvparten (54 prosent) har deltatt i en politisk handling på eller utenfor internett de siste tolv månedene¹². Den vanligste er å delta i et opprop eller underskriftskampanje, noe 29 prosent hadde gjort, etterfulgt av oppfordring til produktboikott (28 prosent) og deltatt i en aksjon for å fremme en politisk sak (25 prosent). Samtidig viser rapporten også at sosiale medier fungerer også som en kilde til politisk informasjon. Omtrent en tredjedel oppgir at de vil finne ut mer om et politisk tema basert på noe de leste i sosiale medier

Det er ikke mulig å slå fast om sosiale medier i sum er positivt eller negativt for demokratiet, men det er liten tvil om at det både legger til rette for en ny form for grasrotbevegelse, og endrer dynamikken i offentlig debatt. Eksempler på dette er for eksempel bomring-aksjonene på FB og Refugees Welcome-bevegelsen i 2015/2016. I undersøkelsen fra 2016 sier rundt 25 prosent at de har deltatt i protestgrupper og aksjoner, hvorav 66 prosent av disse oppgir internett som stedet for deltakelse. Samtidig påpeker rapporten at det også her er sammenheng mellom utdanningslengde og sannsynligheten for å delta politisk, da 63 prosent av personer med mints fire år med høyere utdanning har gjort dette, mot bare 47 prosent blant de med videregående utdanning som høyeste fullførte grad. Altså ser vi en sosial forskjell også her.

5 Konklusjoner og anbefalinger

Mange blir stående utenfor valgdemokratiet: Det norske demokratiet kan ikke sies å være i krise, og står på mange parametere sterkere enn mange andre land. Det er likevel en utfordring at Norge har den laveste valgdeltakelsen i Norden, og at det er ganske store sosiale og geografiske forskjeller i deltakelse, tillit, og i tro på egne ferdigheter til å delta i det politiske systemet.

Valgdeltakelse og tillit stiger med utdanning og inntekt, og penger gir makt, også i Norge.

Avstand til makt kan øke avmakt. Vi ser også en forskjell mellom hovedstadsområdet og andre deler av landet når det kommer til interesse, syn og trygghet på egne ferdigheter i politikken. Oslo og Akershus er tydelig den regionen som har lavest andel som ikke er interessert i politikk, og høyest andel som er veldig interessert. Vi ser også samme tegn når det kommer til trygghet på egne ferdigheter i politikken, der over én av ti i Oslo og Akershus føler seg fullstendig trygg på egne ferdighetene, mens snittet for landet som helhet er 4,6 %. På samme måte er det langt færre i hovedstadsområdet som ikke føler de har ferdighetene til å delta (6,9% mens det er over 15 % i landet som helhet). Med tanke på at det blir stadig færre medlemmer i politiske partier, mens interesseorganisasjoners kontakt med stortingspolitikere økes, kan det da tolkes som at vi ser stadig mer konsentrasjon av makt, interesse og tro på egne ferdigheter i hovedstadsområdet.

Sosiale mediers påvirkning på demokratiet er uklar. Det er liten tvil om at sosiale medier gjør kommunikasjon med andre, og særlig meningsfeller lettere. I undersøkelsen gjort av Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor ser man at de aller færreste *ytrer* seg politisk på internett. Om lag 70 % av de 3843 respondentene svarer at de aldri deler egne meninger direkte. Samtidig har over halvparten av de som deltok i undersøkelsen gjort en eller annen form for politisk handling, blant annet skrevet under på et opprop (29 % hadde gjort dette) eller deltatt i en politisk eller etisk boikott (28%). På den andre siden brukes sosiale medier mer som en informasjonskanal der eksempelvis 37 % følger en eller flere politiske partier eller topp-politikere og omtrent én av fire er med i en politisk protestgruppe. Yngre, høyt utdannede og folk som bor i mer sentrale strøk har større sannsynlighet for å delta i slike grupper, noe som også kan bidra til at man blir mer politisk skolert.

Når Yascha Mounk skriver i sin bok om at folk er desillusjonerte og at folk «lei av det liberale demokratiet i seg selv» virker det ganske fjernt fra den norske situasjonen. Politikere nyter høyere tillit nå enn for 15 år siden, og Norge kommer godt ut på så godt som alle internasjonale rangeringer. Likevel kan skjevfordeling av makt, interesse og tro på egne politiske ferdigheter bli et problem. Derfor er det viktig å styrke den demokratiske deltakelsen. Her er fire anbefalinger.

- 1. Nye inkluderende demokratiske systemer som «borgerråd» bør prøves ut lokalt.** Det moderne demokratiet ble skapt i Aten der tilfeldige menn ble trukket ut til å sitte en avgrenset periode å bestemme over bestemte saksfelt. Det er kanskje noe å lære fra

demokratiets vugge. Det å faktisk gi et representativt utvalg mennesker mulighet over en viss tid til å ha direkte innflytelse over et saksfelt kan være en god idé. I den australske byen Melbourne har et slikt borgerråd blitt en suksess. 43 mennesker ble i august 2014 valgt ut til å foreslå bypolitikk for de neste ti årene¹³. Til rådighet fikk de fire måneder og fire milliarder australske dollar. Konsekvensene var at over 90 prosent av deres råd ble vedtatt av bystyret. Andre eksempler er «Vancouver City Planning Commission», der byplanleggingen for de neste 30 årene ble gjort av en representative gruppe av byens befolkning over en periode på ni måneder. I Norge har vi noen begrensede rådgivende organer. Eksempelvis ble «ungdomsråd» lovfestet etter et forslag fra Ap og KrF i 2015. Samtidig er det viktig at sånne organer også kan få reell makt. I dag åpner kommuneloven for ulike former for innbyggerforslag, men med et borgerråd vil det også følge faktiske midler.

- 2. En ny maktutredning bør gjennomføres.** Det er over 15 år siden forrige maktutredningen, som blant annet påpekte at demokratiet – som i grunnbetydningen folkestyret – gjennom de siste årene av det forrige århundre hadde fått stadig mindre mak, og folkelige reformbevegelser og mobiliserende massepartier har blitt svekket (Haugsvær, 2003). Det er grunn til å tro at dette bare har blitt forsterket siden den gang. I tillegg har man fått en teknologidimensjon som blir stadig sterkere.

- 3. Mer åpenhet om kontakt mellom interesseorganisasjoner, stortingsrepresentanter og regjering.** Som vist i dette notatet er det stadig blitt mer samarbeid mellom stortingspartiene og interesseorganisasjoner, samtidig som færre personer er medlemmer i partier. I tillegg ser vi en utvikling der innflytelse over politikken henger tett sammen med økonomiske muskler som den enkelte interesseorganisasjon har. Derfor er det viktig at kontakten skjer i åpenhet. Trondheim kommune har vedtatt et åpent lobbyregister for personer som oppsøker byens rådhus, mens dette ble nedstemt i Stortinget i januar 2018 mot Venstre, MDG, Rødt og SVs stemmer. Argumentasjonen fra flertallet var at dette er opp til den enkelte representant å avgjøre, samt at en konsekvens av et slikt register vil være at flere av møtene flyttes ut av det norske parlamentet. Samtidig mener Agenda at dette også kan løses på andre måter, og i dag har både MDG og Rødt et lobbyregister som viser hvem de har kontakt med¹⁴. Flere burde følge en slik åpenhetslinje. Samtidig er dette også noe som kan opprettes frivillig av Stortingets administrasjon. I Brussel har EU et frivillig åpenhetsregister som EU-parlamentet og EU-kommisjonen driver i fellesskap¹⁵. I Canada er for eksempel lobbyregister obligatorisk. Et slikt obligatorisk register bør innføres også i Norge, for å unngå hemmelighold av kontakter.

- 4. Romsligere kommuneøkonomi og mer tillitsbasert velferdsforvaltning.** Den demokratiske deltakelsen påvirkes av nærhet til beslutningstakere. Samtidig har kommunevalg som vist hatt lavere valgdeltakelse enn stortingsvalg. Dette er ikke noe særnorsk, men fortsatt viktig å jobbe for økt deltakelse ved disse valgene. Den politiske

interessen lokalt kan stimuleres av at innbyggerne ser at valg til kommunestyrene påvirker konkrete saker av interesse. Det er viktig at kommunestyre har handlingsrom både økonomisk og forvaltningsmessig. En kommuneøkonomi som gir lokalpolitikere mulighet til å løfte egne prosjekter i tillegg til lovpålagt oppgaver er viktig. Det er behov for å gi lokale beslutningsorganer større innflytelse på metodevalg og utforming av tjenester. Derfor bør det gjennomføres en tillitsreform i statlig sektor som reduseres detaljeringsgrad og omfang av statlige retningslinjer og føringer. Dette er særlig påkrevd i utdannings- og helse- og omsorgssektoren, som utgjør de største postene på kommunale budsjetter. Det har vært gjennomført forsøk etter forsøksloven med økt direktevalt til ordfører og direktevalg på ordfører. Målsettingen med forsøkene var bl.a. å øke valgdeltakelsen og den politiske interessen. Direktevalg på ordfører ga en marginal økning i valgdeltakelsen (Buck & Willumsen, 2012). Antall forsøkskommuner var imidlertid lavt, og mer kunnskap om effekt er nødvendig. Det bør også gis anledning for kommunene til å fastsette noen grad av egne skatter, for eksempel eiendomsskatt på et høyere nivå enn det som tillates i dag.

Dette notatet er skrevet av Mathias Slettholm, rådgiver i Tankesmien Agenda. Har du innvendinger, kommentarer eller spørsmål er det bare å ta kontakt på mathias.slettholm@tankesmienagenda.no. Alle feil er utelukkende forfatterens egne, men han ønsker likevel å takke følgende personer som har bidratt til notatet

- *Kari Steen-Johnsen, forskningsleder Politikk, demokrati og sivilsamfunn v/ Institutt for samfunnsforskning*
- *Eirik Holmøyvik, professor ved det juridiske fakultet v/ Universitetet i Bergen*
- *Simon Reid-Henry, forfatter og seniorforsker v/fredsfnorskningsinstituttet PRIO*
- *Johannes Berg, leder for valgforskningsprogrammet v/Institutt for samfunnsforskning*

6 Vedlegg: Statistikkbruken i notatet samt figurforklaring

Dette notatet baserer seg i stor grad på data fra European Social Survey (ESS) samt Statistisk Sentralbyrå (SSB). Førstnevnte er hentet fra <https://www.europeansocialsurvey.org/> og sistnevnte er enten basert på «Statistikkbanken» til Statistisk sentralbyrå eller noen ferdiglagde grafer som SSB selv har laget.

Figurene 3-10 er alle hentet fra Statistisk Sentralbyrå, og som oftest har vi brukt tall gjennom «Statistikkbanken» <https://www.ssb.no/statbank/>

Figur 3 er hentet fra SSBs «Statistikkbank» tabell 08243: <https://www.ssb.no/statbank/table/08243/> i SSBs statistikkbank og viser alle stortingsvalgene i Norge etter krigen, besøkt 13/11-18

Figur 4 er hentet fra SSBs egen publisasjon om innvandrere: <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/lavere-deltakelse-blant-innvandrerne> (Kleven, 2017) besøkt 13/11-18

Figur 5 er igjen hentet fra «Statistikkbanken» og tabell 11580: Stortingsvalget. Valgdeltakelsen etter kjønn. <https://www.ssb.no/statbank/table/11590/tableViewLayout1/> besøkt 13/11-18

Figur 6 er en visualisering av tabell 1, som er hentet fra Statistikkbankens tabell 11581: Stortingsvalget. Valgdeltakelse, etter kjønn og alder (prosent) 1969 – 2017 <https://www.ssb.no/statbank/table/11581> besøkt 13/11-18

Figur 7 er hentet fra SSBs statistikkbank og tabell 09199: Politisk deltakelse for personer 16 år og over, etter kjønn og utdanningsnivå (prosent) 2011 – 2017. <https://www.ssb.no/statbank/table/09199>, besøkt 13/11-18. Det skal sies at disse tallene er selvrapportering på om man stemte ved sist stortingsvalg. Derfor er tallene for 2011 basert på stortingsvalget i 2009.

Figur 8 er nok en gang hentet fra Statistikkbanken. 10440: Stortingsvalget. Valgdeltakelse, etter kjønn, alder og utdanningsnivå (prosent) for 2017. <https://www.ssb.no/statbank/table/10440/> besøkt 15/11-18

Figur 9 er i realiteten en skjermdump fra Levekårsundersøkelsen 2017, som ble publisert i august 2017. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/312709?ts=15ce37dea38> besøkt 14/11-18

Figur 10 er hentet fra Statistikkbanken. 08314: Stortingsvalget. Valgdeltakelse i utvalget av innvandrere, og norskfødte med innvandrerforeldre med norsk statsborgerskap, etter landbakgrunn og botid (avslutta serie) 2005 – 2013 <https://www.ssb.no/statbank/table/08314> besøkt 14/11-18

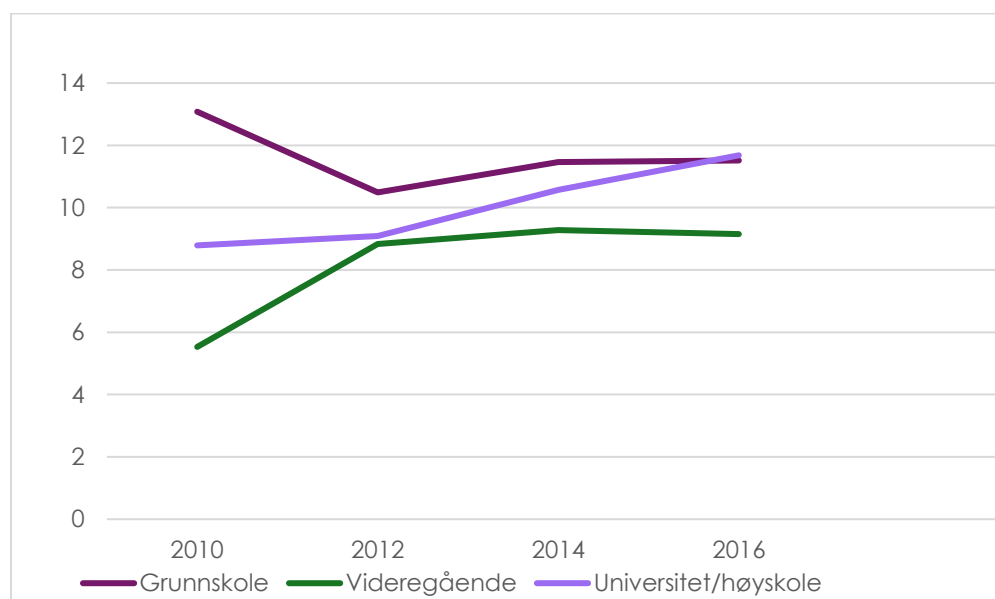
Figur 11-22 er alle hentet fra «European Social Survey» Totalt gar man samlet svar fra omtrent 45000 mennesker fra mellom 20 og 30 europeiske land samt Russland og Israel.

Dette er en av de mest omfattende undersøkelsene på europeisk nivå. Litt ulike land har vært med de enkelte årene, men i alle de åtte undersøkelsene fra og med 2002 til og med 2016 har norske borgere deltatt og antall nordmenn vises i tabellen under

År	Antall norske borgere
2002	2036
2004	1760
2006	1750
2008	1549
2010	1548
2012	1624
2014	1436
2016	2010

Figur 11 vist i notatet er andelen nordmenn med «svært høy tillit». Spørsmålet som ble stilt var: «Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust. Firstly... .. politicians?» Videre har Agenda definer en skala fra 8-10 til å være «svært høy tillit». Dette kan naturligvis diskuteres hvorvidt en som uttrykker 8 på en slik skala har «svært høy tillit», men dette var et valg vi gjorde konsekvent på alle årene. European Social Survey bytte på noen spørsmål fra en undersøkelse til det neste. Spørsmålet om tilliten til politikere og noen andre institusjoner (regjering, Stortinget, EU-parlamentet, politikere) er et av få spørsmålet som går igjen i alle åtte undersøkelser.

Figur 12 fra notatet er satt inn under.

ESS opererer ikke med sekkeposten «grunnskole», «videregående» eller «Universitet/høgskole» som vi har vist i figur 11. Derfor har vi slått sammen noen kateogrier fra det statistiske grunnlaget, som også gjelder for alle senere utregninger der vi deler opp på utdanningsnivå. Legg merke til at hver kategori er høyest oppfylte utdanningsnivå.

Grunnskole: Innenfor denne kategorien inngår personer som har

- Ingen fullført utdanning
- Barneskole (første del av obligatorisk utdanning)
- Ungdomsskole (grunnskole, 7-årig folkeskole)
- Vitnemål fra folkehøgskole

Sistnevnte rangeres som lavere enn videregående fordi du ikke trenger å være ferdig med videregående for å gå på folkehøgskole.

Videregående: Innenfor denne kategorien inngår personer som har:

- Videregående avsluttet utdanning, allmennfaglige studieretninger/ studieforberedende utdanningsprogram, ettårig påbygg
- Videregående avsluttende utdanning, yrkesfaglige studieretninger/ utdanningsprogram (VK2, VK3, VG trinn 3, fagprøve,
- Forkurs til universitet/høgskole som ikke gir studiepoeng
- Vitnemål fra påbygging til videregående utdanning (fagskoleutdanning, teknisk fagskole)

Universitet/høgskole: Innenfor denne kategorien inngår personer som har:

- Universitet/høgskole, mindre enn 3 år, men minst 2 år (høgskolekandidat, 2- og 2½-årig)
- Fullført 3-4 årig utdanning fra høgskole (Bachelor-, cand.mag., lærerhøgskole, sykepleierhøgskole, førskolelærer
- Fullført 3-4 årig utdanning fra universitet (Bachelor, cand.mag.)
- Fullført 5-6 årig utdanning fra høgskole (master, hovedfag)
- Fullført 5-6 årig utdanning fra universitet (master, hovedfag), lengre profesjonsutdanning (cand. theol., cand.psychol)
- Forskernivå (Doktorgrad, Ph.d.)

ESS delte utdanningsnivået opp på denne måten fra og med 2010. Før det var for eksempel ikke folkehøgskole med i det hele tatt, og man hadde framhaldsskole som en kategori til og med 2006. Dette gjør jo at det kan bli noen skjevheter, men det er allikevel grunn til å tro at de ulike kategoriene faktisk speiler utdanningsnivået.

Skjermdump er vist under fra datasettet for 2010.

Dataset: ESS5-2010, ed.3.3

Trust in politicians: Categories Highest level of education, Norway: Mixed Type: Column percentage

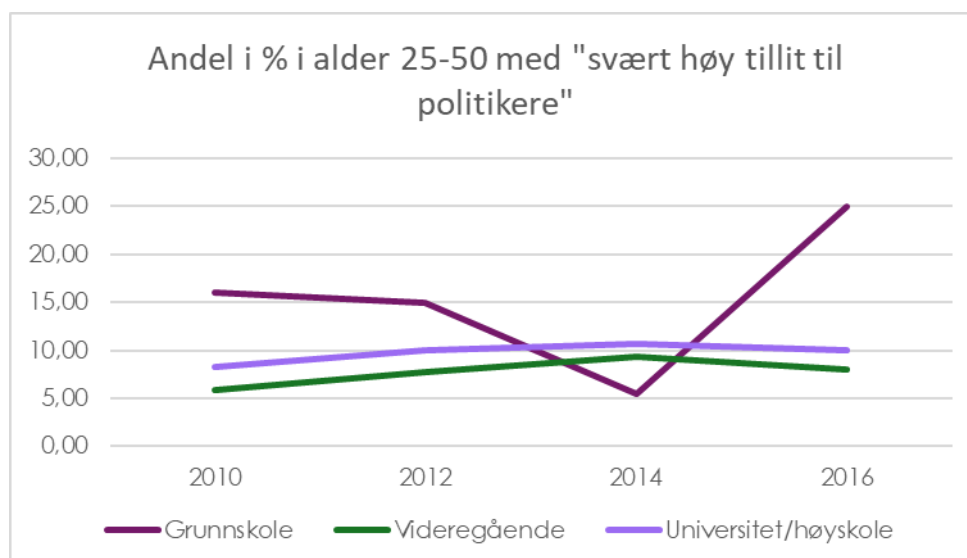
highest level of education, Norway	All	Ingen fullført utdanning	Barneskole (første del av obligatorisk utdanning)	Ungdomsskole (grunnskole, 7-årig folkeskole, framhaldsskole)	Vitnemål fra folkehøgskole	Videregående avsluttende utd., allment studieretninger/stud	Videregående avsluttende utd., yrkesfaglige studieretninger	For kurs til universitet/høgskole som ikke gir studiepoeng	Vitnemål fra påbygging til videregående utdanning (fagkole)	Universitet/høgskole, < 3 år (høgskolekandidat, 2- og 2½-år)	Fullført 3-4 årig utd. fra høgskole (Bachelor, cand. mag., lær)	Fullført 3-4 årig utdanning fra universitet (Bachelor, cand.)	Fullført 5-6 årig utdanning fra høgskole (master, hovedfag)	Fullt 5-6 årig utd fra univ., lengre prof. utd. (cand. theol/teol)	Forskernivå (Dr. grad, Ph.D.)	Other	Refusal	Don't know	No answer
No trust at all	2.3	8.3	0.0	4.5	4.8	0.5	2.8	25.0	1.4	1.9	0.9	0.0	0.0	2.4	0.0	0.0	0.0	0.0	50.0
1	2.3	0.0	5.0	2.2	0.0	1.6	4.0	0.0	0.0	2.6	0.9	2.7	2.8	1.6	7.1	0.0	0.0	0.0	0.0
2	6.9	0.0	5.0	8.6	9.5	8.3	7.4	12.5	10.0	2.6	6.7	5.5	2.8	5.7	7.1	0.0	0.0	0.0	0.0
3	11.2	8.3	15.0	11.9	9.5	13.5	9.8	12.5	21.4	13.1	9.3	11.0	5.9	8.1	7.1	50.0	0.0	100.0	0.0
4	13.7	0.0	15.0	14.6	0.0	14.0	14.2	0.0	11.4	14.0	15.1	17.8	5.9	14.6	21.4	0.0	0.0	0.0	0.0
5	24.6	33.3	25.0	20.5	33.3	23.8	28.9	0.0	22.9	22.4	24.0	30.1	25.4	25.2	14.3	0.0	100.0	0.0	0.0
6	16.4	0.0	10.0	12.7	19.0	19.2	13.2	17.5	15.7	21.5	21.3	12.3	29.2	13.0	7.1	0.0	0.0	0.0	0.0
7	13.9	33.3	0.0	13.4	4.8	12.4	15.1	12.5	10.0	14.0	12.4	12.3	13.9	20.3	28.6	50.0	0.0	0.0	0.0
8	5.9	8.3	15.0	7.1	14.3	3.1	3.7	0.0	3.9	4.7	8.0	5.5	11.1	6.5	7.1	0.0	0.0	0.0	50.0
9	1.7	0.0	10.0	1.9	4.8	2.1	0.6	0.0	3.9	1.9	1.3	2.7	0.0	2.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Complete trust	0.8	8.3	0.0	2.6	0.0	1.6	0.3	0.0	1.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
N=	1,538	12	20	268	21	193	325	8	70	107	225	73	72	123	14	2	2	1	2

Note: In general, you must weight tables before quoting percentages from them. To apply weights, select the 'weight' box and choose one or more weight variables to use. The Design weights (DWEIGHT) adjust for different selection probabilities, while the Post-stratification weights (PSPWIGHT) adjust for sampling error and non-response bias as well as different selection probabilities. Either DWEIGHT or PSPWIGHT must always be used. In addition, the Population size weights (PWEIGHT) should be applied if you are looking at aggregates or averages for two or more countries combined. Please see the guide [Weighting European Social Survey Data](#) for fuller details about how to use the weights.

Users of data are obliged to read the [ESS Conditions of use](#)

Figur 12 viser samme tabell, men hvor vi kontrollerer for alder, ved å filtrere ut personer over 50 og under 25 år. Som man ser tar figuren en litt annen form, der tilliten blant grunnskoleutdannede er svært mye høyere i 2016. Samtidig er utvalget meget lavt, der under 50 av i alt minimum 550 personer hvert år har dette utdanningsnivået

Figur 13 fra notatet:

I figur 14 på spørsmål om interesse har man gjort samme gruppering som over hva gjelder utdanningsnivå. Spørsmålet som er stilt er: "How interested would you say you are in

politics? Are you: Very interested? Quite interested? Hardly interested? Not at all interested?”

Vi har i denne sett på de som svarer “Not at all interested” eller “Ikke interessert i det hele tatt i politikk” som vi har oversatt det med, gjennom alle de åtte undersøkelsen. I figur 15 har vi delt opp på de syv regionene i Norge som ESS operer med, og valgt å sett på den eldste og yngste undersøkelsen, for å se om vi ser noen forskjell over tid.

Figur 16 var både på « europeisk » og på « norsk nivå. Tallene i grafen kommer fra « % of valid » i tabellen under

Code	Frequency	% of all	% of valid
Political system allows people to have a say in what government does			
Not at all	1	11158	25,1
Very little	2	16310	36,7
Some	3	12410	28
A lot	4	3014	6,8
A great deal	5	537	1,2
Refusal	7	87	0,2 -
Don't know	8	866	2 -
No answer	9	5	0 -
Total		44387	100

Code	Frequency	% of all	% of valid
Political system allows people to have a say in what government does			
Not at all	1	47	3,1
Very little	2	434	28,3
Some	3	782	51
A lot	4	247	16,1

A great deal	5	24	1,6	1,6
Total		1534	100	100

Dette ble det for første gang spurt om i undersøkelsen fra 2014 og fulgt opp i undersøkelsen fra 2016. Her har vi tatt inn de to mest negative svaralternativene og kalt det "I svært liten grad" på norsk: Spørsmålet og alternativene var: How much would you say the political system in [country] allows people like you to have a say in what the government does?

Not at all

Very little

Some

A lot

A great deal

I figur 17 prøver vi igjen å se på et bestemt alderssegment hvor det er mer vanlig med høyere utdanning, mens man samtidig er ferdig med videregående, altså alder 25-50 år. Som med figur 12 er det et lavt antall det er verdt å være oppmerksom på når det gjelder de med grunnskole som høyeste utdanningsnivå. I 2014 svarer 15 av i alt 32 personer dette, mens det i 2016 er 12 av 35 som oppgir det samme syn på det politiske systemet. I figur 18 ser vi på forskjell i geografi i Norge, hvor vi har tatt med «A lot» eller «A great deal» som de to øverste. Det betyr at kun kategori 3 («Some») ikke er med i denne fremstillingen.

Figur 19-22 dreier seg om trygghet på egne ferdigheter, noe som ble stilt for første gang i undersøkelsen fra 2014. Spørsmålet som ble stilt, og alternativer er: And how confident are you in your own ability to participate in politics?

Not at all confident

A little confident

Quite confident

Very confident

Completely confident

I figur 19 har vi oversatt alternativene til norsk og vist de ulike svarene fra nordmenn i 2014 og 2016

I figur 20 har vi delt opp de norske svarene i utdanningslengde og i figur 21 på bakgrunn av geografi

I figur 22 deler vi opp på bakgrunn av kjønn.

Figur 23 er hentet fra Statistikkbanken til Statistisk sentralbyrå. Dette er fra tabell 09198: Politisk deltakelse for personer 16 år og over, etter alder og utdanningsnivå (prosent) 2011 – 2017 fra

<https://www.ssb.no/statbank/table/09198/> (besøkt 15/11-18) Figur 24 bruker vi samme tabell med samme variabler, men denne gangen ser vi på utdanningslengde.

Figur 25 er hentet fra Hilmar Rommetvedt, Gunnar Thesen, Peter Munk Christiansen, Asbjørn Sonne Nørgaard (2012) "Coping With Corporatism in Decline and the Revival of Parliament Interest Group Lobbyism in Denmark and Norway, 1980–2005"

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010414012453712> besøkt 19/11-18

Figur 26 er hentet fra Van Biezen, I; Mair, P. & Poguntke, T. (2012). «Going, going, . . . gone? The decline of party membership in contemporary Europe.» European Journal of Political Research. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1475-6765.2011.01995.x> besøkt 19/11-18

Figur 27 er hentet fra «Kollektive handlinger i digitale medier» s 59 skrevet av Ivar Eimhjellen og Jørn Ljunggren:

https://www.regjeringen.no/contentassets/455744169e80406e990082df836afc83/vr_2017_3_rapport_v4.pdf besøkt 18/11-18

7 Siterte verk og sluttnoter

- Aardal, B. (2017). 60 år med valgforskning - hva har vi lært . *Norsk statsvitenskapelige tidsskrift*.
- Amnesty International . (2017). *Annual Report 2016/2017*. Amnesty International.
- Bergstrøm, I. I. (2014, Mars 15). *Flere kvinner enn menn bruker stemmeretten*. Hentet November 9, 2018 fra <https://forskning.no/likestilling-politikk-statsvitenskap/2014/03/flere-kvinner-enn-menn-bruker-stemmeretten>
- Buck, M., & Willumsen, T. (2012). *Ordførerermakt? Den norske ordførerrollen i lys av forsøkene med direkte valg og utvidet myndighet 1999-2011*. Universitetet i Tromsø . Hentet November 18, 2018 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/krd/rapporter/rapporter_2012/ordforermakt.pdf
- CIVICUS. (2017). *2017 State of Civil Society Report*. Hentet November 12, 2018 fra <https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/SOCS/2017/state-of-civil-society-report-2017-executive-summary-en.pdf>
- Dokka, Å. G. (2017, Desember 7). *Statistisk sentralbyrå*. Hentet November 5, 2018 fra <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/unge-menn-med-lav-utdanning-bruker-stemmeretten-minst>
- Egeland, J. O. (2015, Desember 7). *Dagbladet*. Hentet Oktober 30, 2018 fra Demokratiet er ikke lenger en selvfølge: <https://www.dagbladet.no/kultur/demokratiet-er-ikke-lenger-en-selvfolge/60164104>
- Eimhjellen, I., & Ljunggren, J. (2017). *Kollektive handling i digitale medier - Nye digitale skiller?* Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Epp, D., & Borghetto, E. (2018, Februar 5). Economic Inequality and Legislative Agendas in Europe.
- EU-kommisjonen. (2013). *FLASH EUROBAROMETER 375 "European Youth: Participation in Democratic Life"*. Hentet November 19, 2018 fra http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_375_en.pdf
- Europaparlamentet. (2018, September 12). Hentet November 10, 2018 fra www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2018-0340+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#BKMD-10
- Foa, R., & Mounk, Y. (2016, Juli). The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, ss. 1-14. Hentet November 20, 2018 fra <https://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/Foa%26Mounk-27-3.pdf>
- Freedom House. (2018). *Freedom in the World - Democracy in Crisis*. Hentet November 15, 2018 fra <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>

- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Fukuyama, F. (2018). *Identity*. London: Profile Books.
- Galpin, C., & Trenz, H.-J. (2018). Rethinking First- and Second-Order Elections - Media Negativity and Polity Contestation during the 2014 European Parliament Elections in Germany and the UK . *ARENA Working Paper 3*, 1-29.
- Gilens, M., & Page, B. (2014). *Testing Theories of American Politics*:. New York: American Political Science Association.
- Gjems-Onstad, O. (2017, Juni 28). *Menneskerettighetsjusen er en demokratisk utfordring*. Hentet fra BI Business Review: <https://www.bi.no/forskning/business-review/articles/2017/06/menneskerettighetsjusen-er-en-demokratisk-utfordring/>
- Graber, D., & Dunaway, J. (2018). *Mass MEdia and American Politics* . Texas: SAGE.
- Haugsvær, S. (2003, August 26). *Maktutredningens sluttkonklusjoner*. Hentet November 10, 2018 fra Forskning.no: <https://forskning.no/demokrati-samfunnskunnskap-statsvitenskap/2008/02/maktutredningens-sluttkonklusjoner>
- Hernes, G., & Elgvin, O. (2014). *Demokrati og deltakelse i den nordiske modellen - Knirker det i gulvet?* Oslo: FAFO.
- Hindenes, Å. (2018). Skuffende fra NHO om demokratistøtte. *Agenda Magasin*. Hentet Oktober 31, 2018 fra <https://agendamagasin.no/debatt/skuffende-nho-demokratistotte/>
- Kleven, Ø. (2017, September 4). *Lavere deltakelse blant innvandrerne*. Hentet November 10, 2018 fra SSB: <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/lavere-deltakelse-blant-innvandrerne>
- Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner. (2017). *På vei mot et demokratisk utenforskap?* Oslo: LNU. Hentet November 13, 2018 fra <https://www.lnu.no/wp-content/uploads/2017/05/rapport-unge-stemmer-ferdig.pdf>
- Lindvoll, E. (2017, April 27). *NHO opplever et massivt kina-trøkk*. Hentet November 3, 2018 fra <https://e24.no/naeringsliv/nho/nho-opplever-massivt-kina-troekk/23983176>
- Mounk, Y. (2018). *The People vs Democracy - Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. London: Harvard University Press.
- Nagell, H. (2018). *Statsstøtteregler på avveie - stort handlingsrom innenfor rammen av EØS-avtalen*. Tankesmien Agenda. Hentet November 11, 2018 fra <https://tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Statts%C3%B8tteregelverk-p%C3%A5-avveie.-Publisert.docx.compressed.pdf>
- NHO. (2018, August 15). *Verden og oss - Næringslivets perspektivmelding 2018*. Hentet Oktober 31, 2018 fra https://www.nho.no/siteassets/publikasjoner/naringslivets-perspektivmelding/pdf-er-30okt18/nho_perspektivmeldingen_hele_web_lowres.pdf

- Norsk Offentlig Utredning Nr 7. (2006). *Det lokale folkestyret i endring?* Oslo: Lokaldemokratikommisjonen.
- Norsk Offentlig Utredning nummer 3. (2001). *Velgere, valgordning og valgte* .
- Norsk Offentlig Utredning nummer 6. (2007). *Det lokale folkestyret i endring?* Hentet November 18, 2018 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/ca05dd09acaf48d8b3ddbff88e3f2cb1/no/pdfs/nou200620060007000dddpdfs.pdf>
- NOU 1996:23. (1996). *Konkurransen, kompetanse og miljø - Næringspolitiske hovedstrategier*. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- Pedersen, O. P. (2018, Mai). *Her er de rikeste og fattigste kommunene*. Hentet November 10, 2018 fra Kommunal Rapport: <https://kommunal-rapport.no/okonomi/2018/05/her-er-de-rikeste-og-fattigste-kommunene>
- Rakner, L. (2017). Demokrati i forfall. *Agenda Magasin*. Hentet November 13, 2018 fra <https://agendamagasinet.no/kommentarer/demokrati-i-forfall/>
- Raknes, K., & Wollebæk, D. (2018). *"Deltakelse teller, ressurser avgjør"*. Oslo: Senter for studier av politisk kommunikasjon.
- Regjeringen. (2017, Juni 21). *Nytt valglovutvalg oppnevnt*. Hentet Oktober 22, 2018 fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nytt-valglovutvalg-oppnevnt/id2558315/>
- Reporters Without Borders, vår oversettelse. (2018). *The 2017 World Press Freedom Index*. Hentet November 20, 2018 fra <https://rsf.org/en/2017-world-press-freedom-index-tipping-point>
- Runciman, D. (2016, Oktober 31). Hentet November 10, 2018 fra The Guardian: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/oct/31/politics-digital-technology-brexit-donald-trump>
- Schjønberg, S. (2017, Desember 14). *Færre enn 2 av 10 topp-politikere har yrkesfag*. Hentet November 15, 2018 fra Utdanningsnytt : <https://www.utdanningsnytt.no/yrke/artikler/2017/desember/se-hele-oversikten-under-2-av-10-topp-politikere-har-yrkesfag>
- Solijnov, A. (2016). *Voter Turnout Trends around the World*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- SSB, Levekårsundersøkelse. (2017). *Organisasjonsaktivitet, politisk deltakelse og sosialt nettverk*. Oslo: SSB. Hentet November 3, 2018 fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/orgakt>
- Thune, H. (2015). *Øyeblikkets triumf*. Oslo: Spartacus.

V-Dem Institute. (2018). *Democracy for All?* Hentet November 22, 2018 fra https://www.v-dem.net/media/filer_public/68/51/685150f0-47e1-4d03-97bc-45609c3f158d/v-dem_annual_dem_report_2018.pdf

With, M. L. (2017, August 15.). *Politiske ressurser og deltakelse*. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/politiske-ressurser-og-deltakelse>

Ziblatt, S., & Levitsky, D. (2018). *How Democracies Die*. New York: Penguin.

---

¹ V-Dem definerer demokrati både på muligheten til å delta ved «valgkanalen» og «liberale friheter», på totalt 69 ulike indikatorer, blant annet organisasjonsfrihet, maktfordeling, hvor legitime de valgte politikerne er samt ytringsfrihet.

²For info om denne undersøkelsen, gå inn på <http://www.worldvaluessurvey.org/WVOnline.jsp>. (besøkt 19. november 2018)

³ Kåre Hagen sitert på bloggen til Ivar Johansen (SV) : «Offentlig styring – Politikkenes juridifisering og lokaldemokratiets vitalitet» hentet fra <http://www.ivarjohansen.no/temaer/offentlig-styring/914-politikkenes-juridifisering-og-lokaldemokratiets-vitalitet.html>, besøkt 22.november 2018

⁴ Spørsmålet som ble stilt var: During the last 3 years, did you vote in any political election at the local, regional or national level? If you were, at that time, not eligible to vote, please say so. I de ulike EU-landene er det ulik utdanningsstruktur, og det skiller således mellom de som har under 15 års utdanning (det vil si grunnskole opp til og med videregående i de fleste land), de som har 16-19 år, samt de over 20 års utdanning. Faktiske svar var 50 % for de under 15 år, 59 prosent for de 16-19 år og 80 % for de over 20 års utdanning. For å forenkle har vi satt de under 15 år til å være «uten høyere utdanning» og de over 20 år for å være personer som har tatt høyere utdanning.

⁵Nettstedet <https://www.europeansocialsurvey.org/about/> er brukt aktivt i dette kapitlet. Se vedlegget for mer informasjon om utregninger

⁶ Det skal sies at det er et lavt utvalget særlig blant de med grunnskole som høyeste fullførte utdanningsnivå i aldersgruppen 25-50. Hvert år er det under 50 av i alt minimum 550 personer i denne aldersgruppen som har dette utdanningsnivået

⁷ Spørsmålet om interessen for politikk er det eneste politiske spørsmålet som har vært stilt i alle åtte undersøkelser som ESS har gjort., slik at det er mulig å få utviklingen over tid. Man kan si at aldersdimensjonen og utdanningsrevolusjonen spiller inn på de ulike gruppene, men vi har valgt å se bort fra det

⁸ Svarer enten 1 eller 2 på en skala fra 1-4 om interesse for politikk. Se vedlegget for mer informasjon

⁹ For 2016-undersøkelsene var landene Østerrike, Belgia, Sveits, Tsjekkia, Tyskland, Estland, Spania, Finland, Frankrike, Storbritannia, Ungarn, Irland, Israel, Island, Italia, Litauen, Norge, Nederland Polen, Portugal, Russland, Sverige og Slovenia

¹⁰ Det er igjen et lavt antall når det kommer til personer med grunnskoleutdanning som høyeste fullførte grad, 32 personer hadde dette i undersøkelsen fra 2014, mot 35 i 2016. Se vedlegg for mer info.

¹¹ Spørsmålet som stilles er på engelsk: «Confidence in own ability to participate in politics»

¹² Politiske handlingene er definert i følgende elleve former: «Klaget til myndighetene», «demonstrasjon, kontaktet politikere, tatt opp sak i organisasjon, innlegg, offentlig debatt, aksjon, produktboikott og opprop»

¹³ Se <https://participate.melbourne.vic.gov.au/10yearplan> (besøkt 22/11-18) for mer informasjon

¹⁴ Se <https://mdg.no/om-oss/stortinget/lobbyregister/> og <https://xn--rdt-Ona.no/lobbyregister> (besøkt 12/11-18) for mer info om de to partienes register

¹⁵ Se EU.kommisjonens nettsider <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do> (besøkt 12/11-18)